

Transilvania

An. XLV.

1 Februarie v. 1914.

Nr. 2.

Istoria literaturii noastre vechi.

Cursuri populare de Sextil Pușcariu.

CAPITOLUL I.

Înainte de întâia carte românească.

1. STĂPÂNIREA CULTURII BISERICEȘTI ÎN HAINĂ SLAVONĂ.

Începuturile literaturii române se pierd în negura deasă care învălue, pentru cercetătorul de azi, trecutul neamului nostru. Dacă istoria poate totuși reconstrui din datele răslețe, păstrate prin documente streine, câteva capitole, nu totdeauna limpezi, dar adesea glorioase, din trecutul nostru, datele acestea nu pot spune aproape nimic, nici celei mai ingenioase minți reconstruc-tive, asupra vieții culturale a celor mai vechi Români.

Începutu-
rile.

Conservarea în limba noastră a cuvintelor de origine latină a *scrie* și *carte*, sub forma corespunzătoare cu legile foneticei românești, dovedește că noțiunile exprimate prin aceste cuvinte au fost în toate timpurile curențe la poporul nostru și ne îndreptățește să credem că, după stingerea culturii romane în regiunile danubiene, strămoșii noștri n'au uitat niciodată meșteșugul de a scrie și de a ceti cărți. A deduce însă din aceasta că în veacurile zbuciumate din aproape întreg evul de mijloc ar fi existat o literatură românească scrisă, este de sigur greșit, și cu greu se vor împlini vreodată nădejdlile acelor optimiști care cred încă că vreo întâmplare norocoasă va scoate la lumină vreun manuscris în limba străveche românească. Chiar dacă, în împrejurările mai mult decât nefavorabile pentru ivirea unei mișcări literare, s'ar fi aflat pe acele timpuri un fiu al neamului nostru care să-și aștearnă gândurile pe pergament, scrisul său n'ar fi fost românesc, ci în limba modelelor sale, grecească sau slavonă.

Influența slavonă.

Influența slavonă datează la noi din timpuri vechi. Limba română păstrează urme atât de adânci de această influență, încât nu ne mai putem îndoi o clipă că comunitatea noastră cu Slavii a dăinuit veacuri întregi. Au trebuit să se scurgă mulți ani până când masele mai compacte de Slavi din sudul Dunării au înghițit cele mai multe insule de Români din mijlocul lor, și s'a scurs vreme îndelungată până ce, printr'o desnaționalizare lentă, Slavii din ținuturile românești de astăzi, din nordul fluviului, au fost absorbiți de către strămoșii noștri. Procesul acesta de desnaționalizare a fost accelerat atuncia când organizațiile primitive de triburi din sud-estul european se schimbă în organizații mai perfecte, transformându-se mai în urmă în state naționale. Slavii de sud au ajuns cu mult înaintea noastră la aceste organizații, silindu-ne să ne dezvoltăm sub înrăurirea lor. Influența aceasta n'a fost numai politică, ci și culturală, căci fiind în nemijlocita apropiere a imperiului bizantin, care pe acest timp ducea facla culturii mondiale, popoarele slave de sud au ajuns în curând la o înflorire literară pe care n'au mai ajuns-o de atunci veacuri întregi. Hotărîtoare în privința aceasta a fost recunoașterea jurisdicțiunii patriarhului din Constantinopol (870) și introducerea (888) ritului slav în locul celui grecesc în biserică, pe la sfârșitul domniei întâiului domnitor creștin al Bulgariei, Boris-Mihail.

Cu mult înainte de întemeierea Principatelor, Românii fură apucați în vârtejul acesta puternic din nemijlocita lor apropiere, organizându-se în mare parte după modelul slav, iar biserica noastră fiind din cele mai vechi timpuri strâns legată cu a vecinilor din sudul Dunării, se introduse și la noi ritul slav. Chiar după sfârșirea întâiului imperiu bulgar prin Vasile Bulgarotonul, când Biserica bulgarilor fu grevizată, noi trăiam din tradiția mai veche. Va fi scăzut poate influența slavonă pentru câțva timp, dar preoții noștri, sfințiți de episcopii dela Silistra și Vidin, continuau de a sluji bulgărește în bisericuțele noastre de lemn, până când, prin crearea imperiului româno-bulgar (1187—1257) episcopiile dunărene deveniră din nou răspânditoare de cultură slavonă, trimițând chiar vlădici slavi pe teren românesc.

Subt cei dintâi Domni români, influența slavonă, în loc să scadă, crescă și mai mult și limba întrebuițată în biserică de-

veni limba oficioasă de stat, precum, în vest, statul și biserica întrebuințau deopotrivă limba latină. În curând evenimentele istorice aveau să pregătească terenul pentru ca Țările române să devină chiar focarul culturai slavone.

Semiluna răsări în zare și Osmanii se răspândiră ca o furtună asupra Peninsulei-balcanice. Abia la Dunăre se oprî furtunosul Baiazid, lovit în piept de toiagul moșneagului viteaz Mircea. Țările dunărene resistară furtunei mult timp după ce popoarele balcanice fură subjugate și după ce pe turnul sf. Sofii din Constantinopole se ridicase alâmul turcesc. Ca într'un loc de adăpost veniră în Țările române călugării dela miază-zi, aducând cu sine tezaurele de cărți bisericesti slavone. Mănăstirile din Țările române, al căror număr creștea din ce în ce, fură inundate de călugări streini. Pe vremile acestea, când sentimentul național nu există încă, criteriul care despărtea sufletește popor de popor nu eră limba, ci religiunea eră valul cel mare care acopereă cu apa sa pe toți cei de o lege. Călugării nu făceau deosebire între ortodocșii de aceeași limbă și între cei streini, ci venind la noi, ei intrau numai ca propovăduitori culturali, iar nu ca agenți slavi sau greci.

Domnii români se complăceau în rolul acesta de sprijinitori ai ortodoxismului, și chiar cu mult mai târziu, când cultura slavonă începeă să dispară și limba română se răspândise în literatură, vom vedeă încă voievozi, ca Mateiu Basarab, tipărind în Țara-românească cărți pentru slujba slavonă.

Într'o vreme când orice mișcare culturală se reflectă prin biserică, ortodoxismul nostru a fost evenimentul cel mai grav în urmări pentru dezvoltarea noastră culturală, căci el ne-a legat pentru veacuri întregi cu cultura orientului, formând un zid despărțitor față de catolicismul vecinilor noștri din vest și din nord, care ne-ar fi putut transmite cultura apuseană.

Astfel se începe pentru noi Români ceeace cu veacuri înainte se întâmplase în apus: mănăstirile devin focarele culturii și în ele se concentrează aproape toată mișcarea literară a timpului, care-și păstrează caracterul religios și haina slavonă. Aici, în lăcașurile de reculegere sufletească, împopulate mereu de emigrații fugiți dinaintea Turcilor, se continuă, pe teren românesc, literatura slavă. Cărțile sfinte se copiau în zeci și sute

Mănăstirile, focarele culturale.

de exemplare, care se scriau cu slova caligrafică a măiestrilor răbdurii, se împodobeau cu inițiale, vignete și miniaturi artistice și se legau în scoarțe pompoase de metal prețios. Lucrări originale nu par a se fi scris decât puține, precum e bunăoară panegiricul în slava sfântului Ioan-cel-nou, ale cărui moaște fură aduse la 1400—1401 la Suceava, scris de Gheorghe Țamblac, de origine bulgară, ajuns mai în urmă mitropolit în Chiev și mort în Serbia, ca egumen de mănăstire, departe de Țările române, pentru care el n'a fost decât unul din mulții streini cu învățătură, adăpostiți o bucată de timp între zidurile ospitaliere ale mănăstirilor noastre. Nici traduceri nouă din grecește nu par a se fi făcut în mănăstirile noastre, căci prin activitatea anterioară a traducătorilor bulgari, mai ales a lui Eftimie și a școlii sale, cărțile mai importante erau traduse toate. Dar s'a copiat mereu, mai ales prin Homor, Voroneț și Putna, și ca o dovadă de măiestria și valoarea artistică a acestor copii poate servi frumosul Evangheliar pe pergament dela popa Nicodim, scris la 1404—1405.

Școlile mănăstirești.

Tot pe lângă mănăstiri erau și școlile, puține câte vor fi existat, toate de slavonește. Mai ales cele alipite de sediul unei episcopii se bucurau de o deosebită îngrijire. Despre cea din Suceava știm că a fost ridicată de Alexandru cel Bun la rangul de școală domnească și pusă sub îngrijirea vestitului predicator Gheorghe Țamblac. Și Moise filosoful, pomenit de un document din a. 1423 pare a fi fost dascăl la această școală. Tradiția vorbește și de școala din satul *Rădășeni* în Moldova, pe la mijlocul veacului al XVI-lea, în care se spune că ar fi învățat Ștefan Tomșa. Dintr'un uric dela 1563 aflăm de un *Micul* care a învățat «în scaunul orașului București», etc. La aceste școli mănăstirești se aduceau încă în sec. al XVII-lea copiii cu sila, punându-se la învățătură, spre a scoate din ei preoți. «Așa se fac oameni de treabă; dintre aceia sânt vlădici și egumeni și preoți și diaconi pe la sfintele mănăstiri», spune un document contemporan (ap. Iorga). Încercarea lui Ierachie Despotul (1561—1563) de a întemeia un fel de Universitate cu bibliotecă la Cotnar, de unde profesori renumiți aduși din streinătate, ca *Kasper Peucer*, *Iohann Sommer*, *Iohann Rheticus* ș. a. aveau să răspândească învățăturile umaniste între Români și Sașii din acele părți, nu izbuti și fu considerată ca un atac fățiș adus ortodoxismului de acest Domn eretic.

Cultura care se putea răspândi din chilioarele strimte ale mănăstirilor era unilaterală, fiind pătrunsă de spirit religios și cosmopolit. Învățăturile lui Hristos, oricât de sublime ar fi ele și oricât de adâncă e învățătura exprimată într'însele, nu pot servi de îndemn unei literaturi bogate și multilaterale. Ele au slujit însă ca temelie unei culturi teologice, care prin firea ei savantă și aplecarea spre polemici, a influențat adânc chiar și acea ramură literară care a fost reprezentată în epoca veche la noi de scriitorii cei mai luminați, de cronicarii noștri. Născută din mănăstiri, începută în limbă streină, istoriografia noastră crește și se înalță prin munca unor mireni, care sânt însă atât de pătrunși de acest spirit religios, încât văd pretutindeni semne cerești diriguind evenimentele istorice, iar plăcerea de a polemiza cu izvoarele lor și de a afișa cu orice ocazie erudiție, le face adesea reci și fără farmec. Prin cătușile care țintuiau ochii monahilor în jurul aceluiași idei și spre textele sfinte din care nici o iotă nu putea fi schimbată, a fost împiedecată dezvoltarea unei literaturi libere în cugetare și fără prejudecăți, de poeți răpiți de avânt sacru, cu ochii țintiți în jurul lor, nu în lumea transcendentă.

Pe lângă aceea, mănăstirile au fost totdeauna cuibul internaționalismului. El are rădăcini în însași învățătura fundamentală a Mântuitorului: Iubește pe deaproapele tău ca pe tine însuși, — precept care exclude ideea naționalismului ce așază granițe între om și om, aprinde pasiuni între semeni și ridică brațul înarmat asupra vecinului. Pe lângă aceste idei cosmopolite, care au împiedecat atâta timp naționalizarea literaturii române, în mănăstiri trebuia să se desvolte și spiritul de clasă, sectarismul, care excludea mulțimea dela indeletnicirile literare. Clerul, care deodată cu îmbrăcarea reverenții se înveșteă cu drepturi și privilegii extraordinare, a format din ce în ce mai mult, cu cât creșteau favorurile pe care Domnii pioși i le hărăzeau din belșug, o clasă care se izolă de mireni, înfrățind între sine pe oameni care în copilărie au învățat dela maicele lor limbi diferite. Îmbrăcat în haina unei limbi streine, scrisul lor răspânditor de cultură în Țările române putea excita evlavia credincioșilor, le putea înalță sufletele spre plaiurile fericirii vecinice, dar nu era în stare a le da acèle zvâcniri de inimă, din care curge izvorul inspirației vecinice.

Caracterul cosmopolit și savant al culturii religioase.

Lipsa unui mediu cultural în afară de mănăstiri.

Pe când în apus, unde cu veacuri înainte găsim stări analoage, încetul cu încetul, pe lângă cultura ce plecă din mănăstiri, se alcătuiă la Curțile domnitorilor, în jurul aristocrației și în clasa de mijloc, din ce în ce mai puternică, o literatură profană, în limba națională, la noi lipseau cu desăvârșire condițiile acestea. Înzadar le vom căută la Curtea păstorilor aromâni din Pind, înălțați prin vitejia lor personală pe un tron din care n'au avut vreme să facă un centru de cultură, și nu le aflăm nici la întâii voievozi din nordul Dunării, care în Domniile lor scurte și pline de lupte sângeroase împotriva râvnitorilor streini și a pretendenților interni, n'aveau nici priceperea nici vremea să depună spada spre a întinde cununi de laur celor ce le-ar fi putut cântă vitejia. Cum s'ar fi putut naște în sufletul lui Mihnea sau Mircea Ciobanul porniri nobile, cum putea Doamna Chiajna să facă loc unor idei senine între gândurile ei ambițioase și pe lângă dorul ei de răzbunare? Boierii trăiau la țară, fără necesități culturale și preocupați adesea de gânduri de parvenire, iar în orașele dela poalele Carpaților lipseă o vieață orășenească românească, căci întemeietorii lor, Sașii ardeleni, au avut în toate timpurile grija de a se izola față de neamurile în mijlocul cărora trăiau, întrebuintând superioritatea lor culturală nu spre a face și pe alții părtași de ea, ci spre a exploata economiceste pe cei mai puțin înaintați în cultură decât ei.

În astfel de împrejurări, la noi, biserica rămâne, în toată epoca veche a literaturii noastre, stăpână pe cultura timpului, și pe când biserica apuseană e nevoită să țină seamă de înflorirea culturală din jurul ei și să primească de voie de nevoie protecția asupra artelor, biserica noastră ortodoxă, mai sectară și nesilită de împrejurări, a putut să se mențină fără de a face concesii timpului.

2. CELELALTE ARTE.

Tipicul și profesionalismul; puritatea formei.

Aceeași influență covârșitoare a avut-o biserica și asupra celorlalte ramuri ale artei. Și ele apar închise aproape cu desăvârșire în incinta mănăstirilor, și ele sânt stăpânite în evoluția lor de același conservatism, care oprește orice avânt inovator și toarnă plumb în aripile geniului descoperitor.

Când, prin invazia Turcilor și prin cucerirea Bizanțului, o cultură veche amenință să se stingă, o parte însemnată din cei ce, în imperiul bizantin, alcătuiău clasa savanților, a literaților și a artiștilor, se refugie în Italia, ducând cu ei sâmburele renașterii, biserica apuseană, înțelegând glasul vremii, în marile

ei aspirațiuni de cucerire și mărire, a știut să pună în serviciile sale noul avânt și în loc de a ridică stavilă în calea lor, ea a promovat talentele originale ce apăreau în mediul atât de prielnic al Italiei, bogată în centre de cultură.

Altă parte a refugiaților din Peninsula-balcanică a ajuns în Țările române, unde, ca și pe Muntele Atos, câtva timp existau singurele centre importante care deveniră depozitarele artei bizantine. Dar ortodocșii adăpostiți la noi întăriră ortodoxismul și arta fu strânsă de pravilele celei mai conservative dintre biserici. În calea unei desvoltări în direcții nouă se iviră cele două piedeci mari pentru orice progres artistic: *tipicul*, care sugrumă orice originalitate și *profesionalismul* care alungă arta în mâna celor nechemați și fără aplecări pentru ea. Astfel perfecționarea artelor la noi nu putu duce spre forme nouă, ci înflorirea lor constă, pe lângă îmbogățirea mijloacelor tehnice, în *puritatea* vechilor forme, la care numai încetul cu încetul, sub înrăurirea vecinilor, se adaogară câteva elemente apusene.

Cu toate acestea, o înflorire a fost, mai cu seamă în epoca Domnilor mari din pragul veacului al XVI-lea. Căci orice epocă de înflorire literară sau artistică e strâns legată de mecenaji. Munificența pentru biserică a unui Ștefan cel Mare sau Neagoe Basarab eră proverbială, așa încât pe vremea lor s'au putut naște acele momente de artă, despre care unul dintre cei mai buni cunoscători ai artei bizantine a scris de curând: «În văile părăsite ale Bucovinei sânt comori de artă, cum nu se mai întâlnesc nicăiri pe lume.. Pe pereții exteriori ai bisericilor din Sucevița, Voroneț, Mănăstirea Homorului, Vatra Moldoviței, etc. se văd acele icoane ale teologiei ortodoxe care te răpesc cu totul și care, cu colorile lor vii, privitye de departe, îți fac impresia unui covor persan. Așa mândrie nu mai întâlnești aiurea. Și această bogăție de colori te stăpânește și mai mult în interiorul bisericilor, unde i se adaogă luciul abundant al aurului, pe care câteva raze discrete de soare, pătrunzând prin ferestre, îl ridică la un puternic efect artistic... Nu Muntele Atos a influențat Moldova, ci, dimpotrivă, cultura cea mare a acesteia și comorile ei artistice, au influențat întreaga desvoltare a artei atonice». (I. Strzygowski).

În apus, înainte de înflorirea artelor, pe a căror culmi se ridicase Leonardo de Vinci, Michelangelo și tovarășii lor, înainte cheară de puternicul curent preraphaelit al celorce pregăteau renașterea, întâlnim, alături cu înflorirea literară din Trecento italian, spiritele originale și talentele mari care rupseră cu tradiția artei

Pictura.

bizantine. Giotto, acest începător al picturii noi, introduce întâia oară viață în pânzele sale, desmorțind mădularele sfinților bizantini înlemniți în pozițiile lor rigide, reprezentând scene vii, introducând acțiunea în locul simbolului tipic.

În orient, aceste avânturi nutrite de studiile renașterii lipseau. Interiorul, uneori și părății din afară ai bisericilor noastre continuă să fie pictați cu scene din testamentul vechiu și nou, decorațiunea, de altfel pompoasă și bogată în aur și în colori vii, eră grea și apăsătoare, iar liniile n'au ajuns să treacă proporțiile prescrise de tradiție și să dea naștere la forme nouă. Chiar și figurile omenești, sfinții din icoane și din miniaturile cărților, par mai mult niște amănunte decorative, cu figurile lor țapene și cu statura lor înaltă, dreaptă, îmbrăcată până la gât, vecinic în aceleași poziții convenționale, cu aceleași gesturi înlemnitate, cu fața posomorită și serioasă, exprimând ascetism și severitate. Poezia acestei picturi zace mai ales în naivitatea concepțiunii vechiului creștinism, cu duioasele lui simboluri: un miel, un porumb, un ochiu..., și în podoaba decorațiunilor și a colorilor. Ceea ce minți geniale descopăr în apus și ceea ce inovatori cutezători introduc în pictură, la noi lipsește. Umbra nu e văzută de pictor, căci el nu cunoaște lumina, perspectivele, care fac ochiul nostru să zboare pe întinderi nemăsurate cuprinse într'un petec de pânză, nu-s cunoscute, peisajul e desprețuit și o stâncă continuă a reprezenta un munte, un pom o pădure, doi stâlpi un palat, când în general, zugravul crede de cuviință să dea și un fond tabloului său și nu se mulțumește cu frumosul ultramarin din care se desprind figurile sale. Nici nu mai vorbesc de nuduri, de această cea mai desăvârșită frumusețe ce s'a creat vreodată. Unde s'ar fi pomenit cutezătorul care să încerce a ne arăta pe Susana în baie, un subiect care a ademenit aproape pe toți pictorii mari ai apusului?

Încătușată în lanțurile tradiției neiertătoare, tot ce putea să producă ca perfecționare această pictură eră o dezvoltare a portretului, și acele variațiuni fără număr și uneori admirabile ale artei decorative, așa cum le găsim adesea pe pereții bisericilor ori în vignetele și inițialele manuscriselor din epoca aceasta. Bucovina e mai ales bogată în astfel de monumente din timpurile cele mai înfloritoare ale artei noastre, de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare. Firește că nu mai ne e dat astăzi să știm nu-

mele acelora care au dus arta aceasta bizantină la cea mai mare înflorire a ei, căci artiștii, de obște călugări, erau prea modești ca să-și iscălească numele sub operele lor. Numai dintr'o frumoasă evanghelie, păstrată în biblioteca din München, care are patru icoane mari, aflăm de un diac Teodor Mrișescu, care pe la 1492 lucră pentru Ștefan-cel-Mare. Încolo, aceste opere artistice sânt anonime, ca și arta țărancelor noastre, care în minunatele lor țesături și cusături continuă arta decorativă, bogată în culori alese și infinită în varietatea liniilor. Liniile acestea, fiind plăsmuite în stative, trebuie să fie drepte, să se frângă în unghiuri și să formeze acèle minuni de figuri geometrice, pe care le admirăm tot atât de mult ca armonia discretă a colorilor din alesăturile țărănești.

Cei doi Pisano, tatăl și fiul, Nicolò și Giovanni, au apucat, **Sculptura.** în apus, dalta sculptorului în mână, rupând ca tradiția bizantină care nu admitea chip cioplit, și însușeșteră piatra. Din blocul de marmură răsăriră figuri omenești, mai întâi în basso-reliefuri, apoi, deodată cu aștinerea mai cu dinadinsul a privirilor asupra statuelor antice, săpătura merse mai adânc, trupurile omenești se desprinseră de fondul de piatră, apărând întregi, despărțindu-le de realitate numai soclul pe care erau așezate. Și încetul cu încetul căzură și hainele de pe aceste trupuri care se arătară goale, în toată măreția și frumusețea care li-a dat-o firea. Cum se puteau împacă aceste nuduri cu spiritul bisericii ortodoxe, care predică ascetismul, care voiă să depărteze privirile credincioșilor de la frumusețea lumească a naturii, îndreptându-le numai spre frumosul lipsit de cōntururi al fericirii vecinice? Dar trupul bărbătesc cu mușchii încordați al unui Sfânt Sebastian nu corespunde de loc cu concepția orientală a sfinților cei slăbiți în chinuri, cei ce și-au omorît trupul pentru ca să-și fericească sufletul, dar un braț rotund al Mariei Magdalena, care se desprinde de din cutele largi ale mânecii pentru ca să cuprindă capul lui Hristos, putea, tocmai prin frumusețea sa, să învie marmora rece, să dea privitorului imaginea brațului femeii vii, să personifice oarecum ispita pământească. Canonul opreă sculptura și canonul a fost ascultat. Și deoarece sculptura nu eră tolerată în biserică, ea a lipsit și aiurea.

Tot ce s'a sculpat la noi Români, au fost săpăturile în clopote și în monete, câteva flori stilizate și ornamente în

chenarele adesea foarte frumoase de pe la uși și ferestre, precum și pe lespezile de mormânt, pe care ici și colo întâlnim și câte-o figură omenească gravată în linii, obiceiul venit dela Sașii din Ardeal, dela care vom fi primit și aceluia medalioane cu gravuri fantastice care împodobesc pereții din afară ai bisericilor lui Ștefan-cel-Mare. Încolo, numai câteva săpături în metal, în aurul și argintul care servește spre îmbrăcarea icoanelor cu haine în falduri convenționale, care nu trădează nici o linie a corpului, și pe scoarțele cărților sfinte. Orice talent de sculptor a fost deci înnăbușit la noi și redus la săpăturile adesea minunate de frumoase, în lemnul ce servește de strane, grinzi și stâlpi de biserică și de case. Acest rost pur ornamental al sculpturii îl mai întâlnim până azi la poporul nostru, care își încrestează adesea cu atâta măiestrie podoabele arhitecturale și mobilele casei, uneori și uneltele sale, precum furci, buciume, bliide, etc.

Muzica.

Ceva mai târziu, însă cu pași și mai repezi urmă, în vestul european, progresul în muzică. Aceasta e poate cea ramură a artei, a cărei dezvoltare e mai strâns legată de progresul general, de un mediu cult. E instructiv a constata cum la noi, Românii de azi, care am făcut într-o jumătate de veac o săritură atât de uriașă înainte, priceperea pentru muzică se găsește în măsură atât de mică. Acei fii de boieri care cu 60—70 de ani în urmă plecau în streinătate să-și facă studiile, și-au însușit cu o rezeziune, care face onoare calităților intelectuale ale Românului, tot ce însemnă progres în apus față de țările noastre. Ei s'au întors în țara lor nu numai ca bărbați de stat și ca literați, ci și ca pricepători ai artelor plastice: colecțiile bogate particulare de tablouri celebre și pinacoteca din Iași o dovedesc îndeajuns. Numai pentru muzică n'a avut pricepere aproape nici unul dintre bărbații mari ai generației de la 48, numai pentru această ramură a artei, care nu cere numai inteligență, ci și o valoare morală a inimei, o adâncime a sufletului, pe care n'o poate da decât o creștere de multe generații. Pe când poezia noastră a ajuns înălțimile la care a ridicat-o Eminescu, iar pictura noastră e reprezentată prin geniul lui Grigorescu, muzica încă nu își are reprezentantul ei genial, deși în poporul nostru există, fără îndoială, materialul să-l creeze; pe când de mai bine de o jumătate de veac critica noastră s'a desbărat de admirația exagerată pentru poeții minusculi care

speculau nota patriotică, abia au trecut doi ani de zile de când se putea ceti într'o revistă serioasă un articol în care un profesor de muzică din provincie, care n'are alt merit decât de-a fi armonizat în mod primitiv câteva cântece populare, e comparat cu Richard Wagner!

Chiar și în apus, care de mult avuse un Trecento în literatură și un Cinquecento al artelor plastice, muzica s'a dezvoltat mai încet. Și tot în biserica catolică, care a știut să împace în toate vremile canoanele cu spiritul timpului, s'a făcut evoluția ei. Organele și muzica instrumentală pe care ea a admis-o, au fost una din condițiile de căpetenie ale acestei dezvoltări. În curând apoi vocile se înmulțiră și crescură într'un cvartet. Pe lângă tenorul de la început, care avea să cânte evanghelia (și acest «tenor» nu însemnă o voce înaltă de bărbat, ci numai în mod incidental se alegea pentru funcțiunea de cântăreț astfel de voci, mai plăcute la auz) s'a adăugat în curând o a doua voce, mai înaltă, care pentru aceea s'a numit «alto», deși în dezvoltarea sa de mai târziu nu avea să rămână vocea înaltă propriu zis, căci acestor două voci li s'au mai întovărășit două, cea joasă «basso» și cea mai de deasupra: «soprano». Și tot din serviciul bisericesc s'a dezvoltat mai târziu opera, precum din cultul bisericesc al catolicilor a răsărit drama modernă.

În orient, dimpotrivă, muzica în loc să progreseze a degenerat și convenționalismul a dat roadele sale dăunose mai ales în privința aceasta, *tipicul* devenind aici *tipic*. «Pe când în apus, dintre cele douăsprezece game ale muzicii antice s'au ales numai două, cea majoră (ionică) și cea minoră (eolică), biserica orientală a menținut opt — cele opt glasuri — care însă cu timpul, adăogându-li-se diverse cadențe melodice, au devenit opt melodii consacrate, după care se cântau toate cântările bisericești» (G. Dima), împiedecând orice avânt de dezvoltare în direcții nouă. Serviciul divin luând proporții prea mari pentru timpul relativ scurt în care trebuia celebrat, cântările bisericești, în loc să-și păstreze mișcarea de coral, care le-ar fi fost firească, începură să fie stălcite printr'un mers prea repede. La aceasta se adăuseră câteva abuzuri curioase, precum cântarea pe nas și luarea prea sus a tonului: unii cântăreți bisericești își împlântau chiar pe dinafară degetele în beregată ca să-și scurteze coardele vocale și să poată cânta mai înalt. La poporul nostru și azi

există părerea că «frumos» și «înalt», la cântare, sânt noțiuni identice. Ceeace a fost însă mai nefast pentru dezvoltarea muzicii în biserica răsăriteană e împrejurarea că ea deveni cu totul profesională. Cântăreț nu se făcea totdeauna cel ce avea, dacă nu talent, cel puțin predispoziție muzicală, ci mai ales cel care avea știința de carte necesară. Muzica orientală (turcească), care cu timpul începû să fie apreciată în Țările române, fiind și ea primitivă, n'a fost în stare, cu monotonia ei melodică, cu capriciile ei ritmice și cu imperfecția instrumentării, să dea o învioreare muzicii românești. Ca un fapt vrednic de relevat amintim, că cel ce a dat un avânt acestei muzici orientale, fiind însuși compozitor și teoretician, a fost Domnul român Dimitrie Cantemir.

Arhitectura.

Numai arhitectura a ajuns în orient la o înflorire mai mare și a prosperat și la noi. Stilul bizantin e, firește, cel ce stăruie mai departe, dar încetul cu încetul primește unele inovațiuni apusene, aduse de meșterii poloni și mai ales sași, precum a fost acel Vitus-Weit, care a lucrat la Mănăstirea dela Argeș. Nu este cu puțință să arăt la acest loc dezvoltarea destul de bogată a acestui frumos stil în zidirea bisericilor și a caselor noastre, ajunge să menționez că bisericile devin mai lungărețe decât în orient și se adoptă un nou sistem de bolți, care se sprijină una pe alta, iar la uși și la ferești arcurile bizantine sânt adesea frânte în stil gotic, după modelul vecinilor noștri din vest și nord. Arhitectura pare a fi fost singura artă care preocupă cercurile mai largi. Clădirile oamenilor avuți nu se făceau numai după trebuințe practice, ci și după preocupări estetice, așa încât din ele s'a ales cu timpul chiar un început de stil românesc.

Lipsa unui mediu artistic.

Îndată însă ce treceai pragul spre a intra în casă, preocupările artistice nu par a fi stăpânit în interioare. Afară de icoanele convenționale de pe pereți, cu greu se va fi întâlnit undeva pictură în casele boierești. Portretele pe care le cunoaștem se găsesc toate în biserici, reprezentând pe ctitorii și familiile lor. În general trebuie să ținem seamă de o împrejurare, accentuată de dl Iorga în studiile sale despre arta veche românească: Predilecția boierilor în timpurile acelea eră mai mult o sete de podoabe în îmbrăcăminte și în scule decât după obiecte de artă. Banii nu se puteau plasa atunci în case de păstrare și nu se băgau în întreprinderi comerciale. Astfel, averea care nu eră reprezentată

în moșii, se schimbă în aur și se prefăcea în bijutării, în șaluri și covoare scumpe orientale și în scule de metal prețios. Prin însași firea lor, giuvaericele nu sânt menite de a da un avânt deosebit artei, deoarece valoarea lor nu e numai în lucru, ci mai ales în prețul pietrii și a metalului. Șalurile, mătășurile și covoarele cu colorile lor vii și cu modelele lor fantastice erau adevărate opere de artă, deși nu de artă românească. Și diferitele scule, argintării și arme vor fi fost lucrate artistic. Furnisorii acestora erau mai ales Sașii, în special cei din Brașov, care ajunseră chiar la alcătuirea unui stil deosebit, adaptând formele occidentale gustului oriental al cumpărătorilor. Știm chiar despre Ștefan cel Mare că și-a comandat o sabie la Genovezi, dar că nu i-a plăcut și că a fost mai mulțumit de cea furnisată de meșterii sași, care i-o făcură «a la facione valachesca».

3. NEAGOE BASARAB.

O singură dată, în epoca aceasta stăpânită de cultura mănăstirilor, întâlnim un literat pe tronul unei Țări românești. Faptul acesta e atât de neobicînit, încât sânt unii erudiți, ca dl D. Russo, care se îndoesc că într'adevăr faimoasele Învățăături ale bunului și credinciosului Domn al Țării-românești, Neagoe Basarab Voevod, cătră fiul său Teodosie Voevod ar aveà de autor pe Neagoe, presupunând că ele ar fi fost compilate din scrieri streine abia în secolul XVII de un Pseudo-Neagoie, vreun călugăr admirator al acestui Domn care făcuse atâtea binefaceri pentru biserică. De fapt, manuscrisul în care ni s'au păstrat Învățăturile în limba românească datează de la anul 1654. Dar critica internă a operei arată că pe lângă capitolele de interes general, lucrarea aceasta cuprinde o mulțime de părți din vieța intimă a Voievodului român, expuse adesea cu un lirism atât de mișcător, încât cu greu s'a putut naște în sufletul unui om strein de durerile și preocupările lui Neagoe. Afară de aceea, există în biblioteca națională din Sofia niște fragmente ale acestor Învățăături, scrise în limba slavonă, care par a înfățișă redacția lor primitivă, mai veche cu mai bine de o sută de ani decât traducerea românească. Căci e mai presus de orice îndoială că originalul Învățăturilor a fost scris în limba aceea în care, pe la începutul veacului al XVI-lea, se făcea exclusiv literatură în Țările române, în slavonește. Faptul acesta l-a îndemnat chiar pe dl St. Ro-

mansky, care în timpul din urmă a scris un studiu mai mare în limba germană despre «Învățători», accentuând cu toată hotărîrea paternitatea lor pentru Neagoe, să considere lucrarea aceasta de cea mai valoroasă scriere a literaturii slave din veacurile care s'au scurs după stingerea vieții literare la Slavii de sud. Așa vor face toți cei ce judecă apartinerea unui scriitor la literatura unui popor sau a altuia, după criterii formale. Pentru noi însă, care, înainte de a căuta să stabilim locul ce i se cuvine în istoria unei literaturi, ne dăm seama de sentimentele intime ale unui scriitor, Neagoe Basarab e al nostru. Am șters, fără a stă nici un moment la îndoială, din lista scriitorilor români numele unui George Țamblac, care a trecut ca un strein printre noi înainte de a se retrage în țară streină, strein de noi prin naștere și preocupat în cursul șederii sale la noi de gânduri și idei fără nici o legătură intimă cu neamul nostru; nu vom căuta să revindecăm pentru noi nici pe Antioh, marele fiu înstreinat al lui Dimitrie Cantemir, și cu regrete, dar fără durere, vom recunoaște de scriitoare franceză pe acea descendentă a Brâncovenilor, ale cărei versuri frumoase sînt iscălite în zilele noastre de Contesa de Noailles. Dar ar fi împotriva bunului simț de a considera printre streini pe unul dintre cei mai buni Domni ai Românilor, numai pentru că pe vremea sa nu-i putea trece prin gând nici unui învățat de a scrie în altă limbă decât în cea slavonă. Dar aceasta ar însemna a șterge din literatura noastră Cântarea României pentru că autorul ei, crescut în școală franceză, a așternut-o pe hârtie mai întâi în limbă streină, sau de a considera pe un N. Iorga numai pe jumătate scriitor român, fiindcă adresându-se unui cerc mai larg de cetitori, și-a scris Istoria poporului românesc în limba germană.

Neagoe a fost unul dintre puținii pretendenți de tron de pe acele vremuri, care în tinerețe a primit o creștere deosebit de îngrijită. Trăgându-se după mamă de neamul cucernic al Banilor oltenești, având de unchiu pe Banul Barbul întemeietorul mănăstirii Bistrița, călugărul Pahomie de mai târziu, el a stat din tinerețe în legături strânse cu călugări învățați, celebrii tocmai în vremile acestea. De la marele Nifon, organizatorul bisericii muntene, el va fi primit mai întâi dragostea de a se familiariza cu scrierile filosofice-religioase ale timpului;

un document contemporan ne spune că pe când Nifon căzuse în disgrația lui Radu-vodă, Neagoe, pe atunci un simplu «vătav de vânători», îl sprijinea pe ascuns. Mai târziu el are de dascăl pe învățatul călugăr Maxim (fiul unui «despot» sârbesc, pe a cărui nepoată Milița o luă în căsătorie) și pe mitropolitul Macarie.

Ajungând Domn al Țării-românești, el avu parte de o domnie relativ lungă (1512--1521) și pacinică. Convins că un domnitor este trimis de Dumnezeu, el se încunjură cu tot fastul ce trebuia să ridice splendoarea tronului în fața supușilor săi, și chiar dincolo de granițele țării, în fața lumii ortodoxe, pe care se crezù dator s'o protejeze. Munificența sa nemaipomenită nu se restrânse asupra mănăstirilor din țară, ci el «fu ctitor mare a toată Sfetagora» trimițând anual 8000 de aspri la două mănăstiri din Sfântul-munte și făcând danii princiare la multe alte biserici din Peninsula-balcanică și chiar din Asia-mică. Iar când se termină (1517) aceea capo-d'operă arhitectonică care e Mănăstirea dela Argeș, la sfințirea ei fură de față, pe lângă întreg clerul Țării-românești și pe lângă starețul din Sfântul-munte, cu suita sa, patru mitropoliți ai bisericii ortodoxe — cei din Serres, Sardia, Midia și Melitena — având în fruntea lor pe patriarhul din Constantinopole.

Pe o frescă, renovată astăzi, a bisericii mănăstirești din Argeș, se vede portretul lui Neagoe și a soției sale, încunjurați de copiii lor: Teodosie, Petru și Ioan, de o parte, și Stana, Ruxandra și Anghelina pe de altă parte. În mijlocul familiei sale, așa ni se evocă și astăzi figura acestui Domn, dotat cu un adânc simț pentru viața familiară.

Către fiul său Teodosie se îndreaptă «Învățăturile» Principelui filosof. După modelul străluciților împărați bizantini, care scriau «Oglinzile domnitorilor», având, poate, înaintea ochilor Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon sau ale lui Manuil Paleologul, el voia să lase o îndrumare celui menit să-i urmeze pe scaunul domnesc, pe care însă o moarte fără vreme l-a răpus în toiul luptelor pentru tronul vacant.

Precum nu se putea altfel în vremile acelea, când originalitatea nu eră o condiție a unei opere de artă, «Învățăturile» sânt în mare parte compilate după scrierile religioase, filosofice și distractive curente ale timpului. Cartea regilor, Panegiricul

scris de Eftimie în slava lui Constantin și a Elenei, Fiziologul, Cuvântările lui Ioan Gură-de-aur, romanul lui Varlaam și Ioasaf, Dioptra lui Philippus Solitarius ș. a. au servit de izvor pentru compunerea acestor învățături despre felul cum se cade Domnilor să șadă la masă și cum vor mânca și cum vor bea, păstrând cumpătul și fugind de ispitele beției, cum Domnul trebuie să trateze cu boierii (care pe atunci aveau o influență atât de puternică la Curte), ocolind hatărurile, evitând nepotismul și căutând dreptatea, care trebuie să fie la temelia oricărei judecăți, cum se cinstește biserica, cum se aleg sfinicii folositori și cum se cheltuește pe lucruri umanitare banul prisositor, care «să nu gândești că este câștigat de tine, ci... l-ai luat de la săraci și dela ceia ce sânt subț biruința ta», cum se primesc solii streini cu toată cinstea ce li-se cuvine, dar în același timp cu demnitate, răspunzându-li-se astfel ca «să fie toate răspunsurile tale mai bune, și să fie stăpânului solului ca niște săgeți dacă le va auzi». Numai când acești soli vin de la păgâni, adaugă înțeleptul Domn, să nu cauți atât să le impui prin strălucire și cuvinte alese, ci să ții seama că «toată mintea și înțelepciunea lor este mâna cea întinsă și darul să le dai și să le umpli gurile tuturor de toate».

Culegând din fel de fel de scrieri, din care copiază uneori pagini întregi, — schimbând doar alocuțiunea «sufletul meu» din original în «fiul meu» — legând diferitele fragmente între sine în mod foarte abil, adăugând la înțelepciunea altora cugețările înțelepte dictate de experiența sa, Neagoe a scris o lucrare care în cea mai mare parte a ei denotă și un talent de scriitor. Stilul lui e avântat, plin de comparații deosebit de frumoase prin simplitatea lor și întretesut de imagini poetice foarte vii uneori, precum e aceea pe care de curând a citat-o Regele Carol într'un memorabil discurs: «Mintea este steagul trupului și, până stă steagul la războiu, tot este războiul acela nebiruit și nepierdut, iar dacă cade steagul, războiul este biruit și nu știe unul pe altul cum piere». Un deosebit avânt primește stilul său când în acest Domn, pacinic de altfel, se aprinde viteazul care dă sfaturi cum se poartă un războiu, îndemnând pe boierii săi să nu-și părăsească țara nici în cele mai grele situațiuni. El, care în tinerețe gustase pânea amară a pribegiei, exclamă: «Că eu am fost pribeg și de aceea vă spuim că este traiu și hrană cu nevoie pribegia... Nu fireți ca pasărea aceea ce se

cheamă cuc, care-și dă ouăle de le clocesc alte pasări și scot pui, ci fiți ca șoimul și vă păziți cuibul vostru»..., iar îndreptându-se către fiul său, îi spune: «tu să mergi drept, față la față spre vrăjmașii tăi, fără nici o frică. Iar de vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșezi, nici să te îndoști, că omul viteaz și războinic nu se sperie de oamenii cei mulți, ci, cum răsipește un leu o cireadă de cerbi și cum omoară un lup o turmă de oi, cât de mare, așa și omul viteaz și bărbat și hrăbor nu se înfricoșază de oameni mulți».

Dar sufletul acestui Domn vibrează în acorduri de adevărată poezie, atunci când loviturile sorții îl fac să-și piardă rând pe rând pe iubii săi, mai întâi pe maică-sa, Neaga, care-l iubea atât de mult încât «și la moartea ta îți rămase inima cuprinsă de dorul și de mila mea și ochii tăi nu se săturau de vederea mea», apoi pe fiul său Ioan și pe domnița Anghelina în sfârșit pe Petru, la mormântul căruia găsește următoarele accente de un lirism admirabil, înrudit atât de aproape cu bocetele poporului român: «O, fiul meu Petre, iată că-ți trimit coroana, surgiucul și diademele, pentru că tu erai stâlparea mea cea înflorită, de care pururea se umbrea și se răcorea ochii miei, iar acum stâlparea mea s'a uscat și florile s'au veștejit și s'au scuturat, și ochii miei au rămas arși și pârliti de jalea înfloririi tale. O, iubitul meu Petre! eu gândeam și cugetam să fii Domn, și să veselești bătrânețele mele oarecând cu tinerețele tale și să fii biruitor pământului, iar acum, fiul meu, te văd zăcând sub pământ, ca un trup al fieștecăruia sărac. Într'o vreme îmi erai drag, iar acum te-am urit; într'o vreme îmi era mila de tine, iar acum nu mi-este milă... O, fătul meu, căci nu mă acopere mai bine pe mine pământul decât pe tine, și mă lăsași la bătrânețele mele!»

O scriere străbătută de atâta înțelepciune și de atâtea frumuseți poetice e vrednică de a fi citită și în ziua de azi. Putem fi mândri că la începutul literaturii noastre apare un scriitor de o valoare literară atât de mare, tocmai pe tronul unei țări românești. După aproape două veacuri avea să răsară pe alt scaun de Domn român un literat tot atât de strălucit, pentru că după alte două sute de ani să troneze, pe scaunele unite ale lui Neagoe Basarab și Dimitrie Cantemir, poeta regină Carmen Sylva.

(Va urma).

Diregătorul bunei creșteri.

De Dr. O. Ghibu.

Nația românească până atunci nu se poate zice a fi scăpat din întunerecul, în care eră afundată, până când nu va avea cea mai mare îngrijire pentru buna creștere sau luminarea tinerimei sale».

Așa vorbiă, la 1830, un avocat român din Bănat cătră acei puțini intelectuali români de pe vremea aceea, cari i-ar fi putut ceti frumoasa carte ce tipăreă în crăiasca tipografie din Buda, sub titlul de «Diregătorul bunei-creștere spre îndreptarea multor Părinți și bun-folosul Tinerimei române».

Damaschin T. Bojâncă, autorul acestei cărți eră, pe acea vreme, «în Crăimea Ungariei și alăturatele ei Părți Jurat Avocat». Om cu o frumoasă cultură clasică, cunoscător al filozofiei și al istoriei antice, naționalist înflăcărat, Bojâncă a desfășurat o bogată activitate literară, colaborând la «Biblioteca românească» a lui Carcalechi, singura revistă românească pe atunci, și publicând broșuri de cuprins istoric și juridic, prin cari a ajuns la mare vază atât la noi cât și în Principatele române, unde mai târziu a și trecut. Cele mai multe scrieri ale lui B. mai au azi abiă o însemnătate bibliografică, cea apărută sub titlul pus în fruntea acestui articol, cuprinde însă lucruri atât de însemnate și așa de bine scrise, încât poate fi cetită și azi cu acelaș folos ca și acum optzeci de ani.

Bojâncă atribuiă bunei educații o însemnătate cu mult mai mare, decum i se atribuie la noi astăzi, când suntem mai înaintați în cultură și când avem și câteva școli medii, cari pe atunci ne lipseau. Poatecă n'ar fi greșită afirmațiunea, care pare paradoxală, că cu cât s'au desvoltat instituțiile școlare la noi, cu cât a luat *învățământul* un avânt mai mare, cu atât a scăzut interesul public pentru *educație*. În ultimele șease decenii întâlnim la noi de fapt o mulțime de cărți didactice, dar aproape nici o singură carte de educație, care ar putea fi luată în seamă.

La 1830 scriă un *avocat* român o carte asupra educației, la 1848 făceă acelaș lucru un profesor dela gimnaziul de stat din Brașov (Andrieu Mureșanu), pentruca mai târziu să nu mai întâlnim astfel de preocupări statornice aproape la nimeni, până astăzi.

În cartea din chestiune a acestui avocat găsim, în adevăr, pagini așa de frumoase și de pline de adevăr, încât și un cetitor mai pretențios poate găsi în ele pe lângă o plăcere, și îndemnuri folositoare. Iată, la întâmplare, câteva rânduri privitoare la datoria mamelor de a-și lăpta înseși copiii. Sunt nu numai adevărate, dar și forma în care sunt spuse e cu totul nimerită și ingenioasă.

«Amăgitorul aur, care din pământ se sapă, în cele mai scutite locuri îl puneți și îl păstrați; iar pe fiul cel din pântecul și sângele vostru născut, nu numai că nu-l scutiți și nu-l nutriți, ci și din casă îl scoateți afară!» (pg. 33)

«De voesc mamele a crește pruncii sieși la fire asemenea, iar la minte mai ascuțiți de sine, de lipsă este cu însuș laptele său să-i nutreze, fiindcă altmintrelea nu fii, ci ostși¹ își vor crește; pentrucă foarte mare legare are în sine laptele, care-l sugă pruncul dela mama sa, sau dela nutrice, cu moralitatea și mintea lui. Că de va sugă iedul lapte de oaie, nu numai părul îi va fi mai moale, ci și firea lui mai blândă se va arătă, decât de ar fi supt pre muma sa; așisderea de va sugă mielul lapte de capră, și lână mai aspră, și fire mai sburdată, și mai nepăciuită va avea, decât de ar fi supt pe muma sa. Precum zice Columela Car. 7. 12: Laptele și duhul mumesc precum într'armarea trupului așa și creșterea, și agerimea minții mult ajutorează.» (pg. 34)

Într'alt loc iată cum vorbește despre greșala părinților, astăzi foarte deasă la noi, de a se îngrijii să lase copiilor avere, în loc să le dea o educație bună.

«Sunt unii părinți, cari sau din trândăvie și prostime, neștiind ce va să zică a crește pe prunc în bună moralitate, nici ascultând înțeleptele sfaturi a altor bărbați pricepuți, sau din scumpire, fiind obeziți de iubirea aurului și ferecați de pofta numai avuții a agonisi, înjugați zic de aceste patimi urite fiind, nu dau pruncii săi la învățături, sau la oarece măestrie, ci îi lasă de cresc în desmerdăciuni, în jucării, în alergări de drumuri încoaci și încolea, socotind că toate se vor împlini pruncilor săi, numai avuție de le vor lăsa de ajuns. Inșă cât de tare se înșală unii ca acești părinți, poate oricine dintre înțelepți preă

¹ adevă dușmani (latinește: hostes)

lesne înțelege. Căci crescându-se pruncul în moliciune, în desfătări și îmbuibări, și nedându-i-se nici o îngrijire despre a păstra ceva, sau a proba să agonisească cu însași puterea sa ori ceva, nu câștigă nici o cunoștință, cum, în ce mod, și cu câte sudori au trebuit părinții să agonisească avuțiile cele acum de dânsul moștenite? Și cugetă că cu acea lesnime au părtinitu-le părinții, cum el le-au căpătat. Pentru aceea nici știe să le prețuiască și să le păstreze, ci cheltuește preste măsură și afară de lipsă, și prădează toată avuția sa, neștiind a se îngriji, sau a cugetă despre aceea, că se vor găta oarecând moștenitele avuții, și apoi atunci neavând ram de câștigare, va cădea în treapta cerșitoriei: despre toate acestea zic nu gândește, ci una numai în moliciune și desfătări viețuind, tot ce e gata răsipește. Nenumărate exemple avem despre fiii, cari nemăsurate avuții au moștenit dela părinți, însă nici o învățătură n'au părtinit de a ști păstră averile sale, și de a ști viețul, și a se cumpăta în lume; deci ce se alege de dânsii până în capăt? Nimic alta decât risipitori, prădători, și mai pe urmă cerșitori și stângători de familia sa, cea vestită oarecândva în avuții.

Alții părinți iarăși zic: nu este de lipsă a supune pe pruncii de mici la ostenele lucrului și a învățăturilor, ci lasă să se crească în libertate și desfătare, că după ce se vor crește (fisi-cește) își vor veni în minte, și atunci vor ști păstră avuțiile, și toate ale sale, bine le vor îndreptă: pentru aceia mai bine să le adunăm avuții, decât să cheltuim pentru dânsii. Aceasta însă e mare orbire și slăbiciune în părinți, și arată prostimea și negândirea lor despre strămutările lumești. Cum se poate socoti acela, carele nici când n'a fost supus vre-unei ostenele de mic, și nici e dedat a grijii sau a-și sparge capul pentru a mijloci ceva, să se supună grijilor, și sudorilor lucrului până încă are avuții spre cheltuială? Iară după ce odată au mâncat toate averile sale, târziu este a se îngriji și a cugetă despre modul viețuirii; pentru că ori de ce lucru se va apucă, neștiind cum să-l poarte, cu greu îi va cădea » (pg. 42 și urm.)

«Ce folos au părinții fie ori cât de avuți, ori în ce direcție sau dignitate, că au agonisit avuții; s'au înălțat la domnii mari; îi cinstește și-i mărește lumea? ce le ajută că adună vistierii și agonisesc comori multe? ce folos și ce bucurie au, că născând prunci și-au aiuns scopul însurăciunei sale? cu un

cuvânt ce folos sau ce bucurie, că tot după pofta lor, cu ajutorul Atotputernicului s'au împlinit, dacă nu dau pruncii săi la învățători buni și înțelepți, prin cari pe calea virtuții să se îndrepte, cu științe să se îndulcească și să se îmbrace, și cu moralică învățătură să se povățuiască.» (pg. 46).

Și combătând greșala de a desmierdă copiii, greșală care duce la îngâmfarea copiilor și la nenocirea părinților zice: «Că de nu va înflori pomul frumos de cu primăvară, nici-când nu va da toamna fructe de-ajuns și bune culegătorului. Desmerdăciunea și libertatea, ce se dă pruncilor peste măsură la tinerețe, este urmarea neascultării la căruntețe. Cu adevărat nu pot nici decum cuprinde cu mintea: pentruce asudă și se rup unii părinți lucrând, ca să poată multă avuție lăsa după moarte fiilor săi, iar pentru buna creștere și învățatura lor, nici-când nu cugetă; măcar că sunt cu totul încredințați, că orice rămâne în mâinile fiilor neluminați, tot, nu după mult timp, se pierde și se răspândește.» (pg. 47).

Mulți părinți se îngrijesc mai bine de vitele lor, decât de copiii lor, pentru cari cred că ajunge dacă strâng averi materiale. Vorbind de acești părinți, B. zice: «Și de aleg părinții păstori buni pentru avuții, cu atâta mai vârtos sunt datori pentru prunci, ceice sunt avuția ca mai prețuită, și mai folositoare, să aleagă învățători buni.» (pg. 56).

Intr'alt loc arată ce greșală fac mai ales părinții mai cu bună stare și zice: «Fiii Persoanelor mari se silesc închisi a petrece cursul vieții sale cel mai frumos, măcar ori cum de agere să fie puterile priceperii, și înclinările lor. Pentru aceia, fiindcă necurmat se țin în căși calde, și în aer închis, li se tâmpește mintea, pierd agerimea, se fac prea simțitori și de cea mai mică strămutare a aerului, tot vântuțul îi răcește; și alte betesuguri le pricinuește; trupul lor cel sângeros și încă plin de foc, neavând amăsurata mișcare, se face supus buboaielor, umflăturilor, scursorilor, limbricilor, și altor vărsări trupești.» (pg. 83).

Și adresându-se acelor părinți cari iau pentru copiii lor crescătoare străine, îi face atenți că educația cuiva numai în limba maternă se poate face în adevăr: «Plina pricepere se poate da pruncilor prin învățator numai întru acea limbă, pe carea ei mai lămurit o înțeleg: așa dară ca să poată pruncii deplin, cu temeiu, și bun folos ori în ce știință

a se învăța, neincunjurat de lipsă este ca crescătorul perfect să știe limba, pe care pruncii mai bine o vorbesc. Cu totul nebunește dară lucrează acei părinți, cari primind pe așa crescători, ceice nici nu înțeleg limba învățăceilor săi, doresc sporire întreagă dela dânșii.

Dacă spațiul ar permite, s'ar putea reproduce multe pagini frumoase din această carte plină de învățăminte, în care, pe lângă principii de educație, găsim și o mulțime de povestiri menite a ilustra principiile.

«*Diregătorul bunei creșteri*» ar putea fi cetit în întregime și astăzi de orice intelectual român, dacă s'ar găsi cineva care să-l prelucre și cineva care să-l editeze.

Cărbunele. *)

Cărbunele ne răpește banii când dă mână cu frigul nemilos al iernii. Intr'o seară friguroasă, mă așez lângă cuptor, și privesc în roșata jarului. Eră întunec în căsuța lăcașului meu. Apuc cleștele și răsfir jarul înfocat, pentru ca din nou să mulcomesc nesățiosul cuptor. Jarul se împrăstie, scânteile sboară, năpustindu-se asupra mea. Din ceata mare de scânteii una începe să joace prin aer, și în urmă, obosită de sboru-i nebun, se așază pe muchia cuptorului. Am privit sboru-i nebun, din roșie mănioasă, deveni galbenă, portocalie, apoi ajunse, a fi îmbrăcată în haină de doliu. Amăsurat cu pierderea puterii de colorii își pierd și puterea de lumină, până în urmă apărui înaintea mea ca o stea cu cinci raze. Mă uit prin întunec mai deaproape la această scântee, și mi se pare a fi un om, un pitic din miturile poporului. Piperuș Petru! Din cele cinci raze, două par a fi mâni, două picioare, una o cușmă ascuțită. Această scântee e un om mic. De fapt eră un om mic.

Un om mic, dar bătrân, (doar eră cât arătătorul orologului). În mână ținea un ciocan de băieși, un ciocan de mărimea unui picior de muscă. Barba îi eră cărunță, înegrită de funingine. Cugetam în mine: «Cine poate fi?»

*) După V. Cholnoky.

Piticul înfiorător îmi auzi întrebarea și spre cea mai mare surprindere îmi răspunse:

— Eu sunt cărbunele din Devonshire.

Abia exprimase aceste vorbe, și și începù a lovì mánios cu ciocanul în jurul său. Cum loveà, începù din nou a lumina în întunerecul căsuței mele, exclamând:

— Cărați-vă. Acum nu mai am nevoie de voi. Așteptați până când nu voi avea alt lucru! Lovind punctele de pe lângă sine, își sprijini ciocanul la spate în aer, își șterse fața și apoi îndreptându-se din nou cătră mine, îmi zise:

— Domnule, acesta e un popor nerușinat. Ai văzut că mai îl înghit pe om. La auzul acestora, mă uit la bătrân, cu respect, și îi răspund:

— Da, văd, dle Cărbune din Devonshire, că aceste mici puncte te-au năpustit cu mare lăcomie. Dar fii bun spune-mi ce sunt acestea puncte.

— Acestea sunt: atomi de Oxigen. În sine priviți sunt binefăcători. Bine știi dta, că vieța nu e altceva decât o oxidație lentă. Dar uneori îi apucă boala nebună de a omori. când cu tot dinadinsul aleargă la mine să mă răpească în societatea lor. Și de vreau, de nu vreau, mă trag și pe mine la omorurile lor. Din noi se naște liga omoritoare a monoxidului și bioxidului de cărbune. Când Românii, de groaza frigului iernei își astupă hornetele, noi ne furișăm în casele lor din cuptor și îi sugrumăm. Sau înălțându-ne din fierul de călcat, cauzăm durerea groaznică a sărmanelor femei. Tot asemenea facem și în colnele viierilor.

Ne mai auzit, i-am răspuns.

Da, răspunse amicul Cărbune. Aș și ti eu să-ți povestesc lucruri cu mult mai interesante decât acestea? Știi? Trăesc de 45 mii ani. În această vreme am umblat afunzimile pământului, înălțimile neumblate ale atmosferei, am fost combinație organică și anorganică, am zăcut nemișcat în vreme de mai multe mii de ani, apoi am umblat fără popas, jucând ca un nebun prin sute de ani. Iți poți închipui, că am adunat comori bogate de experiențe, așa că sunt în stare a-ți povesti multe de toate.

La acestea îl întreb cu naivitate: afară de experiențe, nu ai cules altceva în această vreme îndelungată?

Cărbunele mă privi cu mânie, și îmi răspuse răstit:

— Nu, în adevăr nu! Eu sunt cel mai egoist flăcău din lume. Tot ce știu e al lumii, și sunt în stare să fac orișice. Nici Nitrogenul nu mă întrece, deși și acela mult lucră în interesul lumii. Numai pânăcând eu sau într'un fel sau într'altul mă împreun ca să devin spre folosul lumii, până atunci domnișorul Nitrogen, numai de poate fugе de lucru, de muncă. Dacă devine gaz nu mai are putere de a se apucă de muncă. Aceasta însușire a lui e un defect mare, căci chiar azi am cetit că un savant, de nume bun, a arătat că contribuțiunea de salitru nu peste mult va încetă cu totul. Pe domnișorul Nitrogen, din aer, numai acela l-ar putea condesă ca salitru, pe care fulgerul îl toacă în cap. Eu sunt cu mult mai activ decât dănsul, nu sunt așa de nepăsător ca acest flăcău, care fără intervenție nici nu se căsătorește decât numai cu trei familii: cu naționalitatea Boriu-lui, cu familia Titanului, și — între noi fie zis — cu neamul prost al Silicatelor.

— Dta, într'adevăr ești un om cu o știință rară, dle Cărbune din Devonshire, îi replicai eu. Fii bun și-mi povestește din pățaniile Dtale. Unde locuiești? Acolo pe dunga cuptorului, sau în mucul țigaretii?

— Hm, zise Cărbunele, mai bine-mi place a locui în focul topit, vărsat. De ar fi în jurul casei Dtale, acest lăcaș plăcut al meu, acolo aş alergă să locuiesc. Acesta e singurul lăcaș, pe care-l iubesc, în care mă știu și muiă, Dar dacă se uscă, și acesta îl las acolo și în cristali hexagonali, ca grafit îmi iau adio dela el.

— Imi pare foarte rău, zisei clătinând din cap, că n'am acasă fier vărsat, dar știi Dta, acesta e un astfel de articol, de care nu dispui totdeauna.

— Știu, — zise Cărbunele — și chiar pentru aceasta mă indestulesc cu muchia cuptorului. Nu se surupă cu mine, căci greutatea mea e numai de 11·97, ceace în adevăr nu e mult.

După acestea, se așeză frumos pe muchia cuptorului și, punând deoparte ciocanul, îmi povestî:

Ascultă dară! Aceea o știi, că nu m'am născut niciodată. Sunt din eternitate și voi fi în eternitate, ca orișicare materie. Numai pentru aceea, am zis mai înainte că sunt de 45.000 ani, căci atâta vreme a trecut de când am sburat din soare.

Vieța pământeană am început-o ca o moleculă a ferigelor uriașe din lumea veche. După aceea a venit marea catastrofă a cărei povestire nu e pentru urechea omenească. Cu soții mei în număr de mai multe mii de miliarde, ca păduri verzi am ajuns în sânul pământului. Acolo exilați dela aier, în vreme de mii de ani, ne-am amorțit ca cărbuni de piatră, pânăce în Anglia, în Devonshire, minerii m'au adus din nou la lumina mamei mele, la lumina soarelui. Englezul rigid, fără cruțare mă aruncă în foc, socotind că-mi face rău. Căldura mă scapă însă de povara de prisos, și desbrăcându-mă de haina mea neagră ca o moleculă de cărbune liberă și nevăzută m'am ridicat în atmosferă.

Deatunci începând nu cunosc repaosul. Abia vr'o 5 mii de ani de când mă mai odihneam. Imi aduc bine aminte, că vre-o trei sute de ani am stat, combinat cu cumnatul Calciu, în Roma, în columna de marmoră, ridicată înaintea casei cruntului Nero. Mai târziu asemenea împreunându-mă cu var, am devenit rigid în palatul pontificelui dela Avignon, fiind un credincios supus al bisericei: ca tenciuală. După aceea, de nu mă înșel, am cules și lauri în război. Am fost unul dintre acei flăcăi, care am oțelit fierul din sabia regelui eroic român Carol I. Da, da imi aduc aminte în 1817, îu înâna regelui eroic, am scăpat monstrul dela Nord de urgia otomană.

Când pământul mănios aruncă foc, eu sunt și azi, care mă împreun cu fratele Oxigen, întocmai cum o făceam aceasta și în timpurile vechi. Ba în vechime, când am ajuns a domni mare parte din atmosfera piticului planet, pe care ne aflam, am ridicat temperatura, încât și la poli, creșteau lauri, palmieri, smochine. Tot în vremurile de demult, încetând mânia pământului fiind eu ocupat în munca mea în diferite laboratoare, micșorată fiindu-mi domnia mare de adineaori, am făcut ca o parte mare din scoarța planetei noastre să geamă sub un strat de gheață nu mai subțire de 400 m. Această taină a muncii mele, nu de mult mi-a descoperit-o *Arhenius*.

Din timpurile de demult, imi țin năravul și azi de a-mi arăta năsdreveniile mele. Și azi imi place să-mi recuceresc împărăția veche. Iți aduci aminte, căci, nu demult, eră să-ți răpesc și Dtale vieța, când erai să intri în craterul Vezuului?... În năzuința mea de a-mi restitui împărăția mă împiedecă iz-

voarele. Acestea mă înghit. Izvoarele apoi cară la suprafață tot ce află în cale. O singură mângăiere am că sunt spre binele oamenilor. Știi că la Sângiorgiu, Valea Vinului, Dombhat, mulți își află alinare în necazurile lor cu atari ape.

Dar nu numai acestea sunt pățaniile mele. Indată îți voi povesti cum din suflet binefăcător ce sunt, am devenit omoritor.

— Ascult, strig eu cu interes!

— Da, continuă micul meu oaspe, așezându-se mai comod pe muchia cuptorului. Odată iarăș pluteam ca un atom de Carbon (C.) liber în aer. Insă puțină vreme. Cu iuțeală nespuse de mare aleargă cătră mine doi atomi de oxigen, mă atacă și cât bați în palme se împreună cu mine. Ne-am prefăcut în dioxid de cărbune și fiind mai grei, ne-am rostogolit prin aier în jos. Și ce să vezi, ne prăbușim chiar deasupra unei holde de orz unde vream să ne odihnim. Dar frunzulițele subțiri ale orzului ne-au înghițit cu lăcomie de hienă. Frunza în palatele sale mărețe ne ceartă și ne despărțește. Eu am umblat mai bine. M'a așezat în palatul numit: palisad, adecă în palatele cu formă de colonne, mă ospătează cu apă, și cu alcoolice ca oamenii. Pe cei doi flăcăi de Oxigen îi aruncă afară, dându-le povețe cum să fie folositori animalelor. Eu, Cărbunele, după ce m'am ospătat bine cu apă, am început a edifica țesăturile orzului, pentru ca să-și poată isprăvi admirabilul spic în stil gotic. Acuma m'am schimbat pentru prima oară din anorganic în organic: devenind hidrat de carbonat. Și anume nu am devenit zăhar, nu unsoare, cu atât mai puțin alcool, fără am devenit o făină, după cum mă numesc ai voștri: amidon (*amidon*), și celuloza.

Orzul l-au secerat. Au fiert din el bere. Astfel am ajuns în butoi. M'au măsurat. Pe neobservate, prin cep am ajuns chiar în acel pocal din care bea berea chiar căpitanul de poliție al orașului pe care nu-l numesc, având teamă de gurile rele. Și acuma fii atent, acuma se începe omorul, sau mai bine zis omorurile. S'a întâmplat, că căpitanul n'a mers deadreptul acasă dela ospătarie. Rătăci pe o cale neumblată. Dă peste doi flăcăi, pe cari adineauri i-a fost pedepsit. Aceștia de mult îl pândiau să-și răsbune asupra lui. Și iacă acuma momentul binososit, îl toacă în cap.

— Ei bine, dar Dta nu ești vinovat în acest omor.

— Numai incet, îmi zice piticul bătrân. Îți spun, ne-au omorît pe amândoi, pe căpitan și pe mine Cărbunele, și noi zăceam ambii în șanț sub gard. Eră vară, eră cald. În cadavrul căpitanului de poliție s'au format o ligă de omoritori. Căldura și umezeala șanțului au început a descompune cadavrul în părțile sale constitutive. Părțile mărunte ale trupului s'au eliberat, și una după alta s'au furișat la mine. Primadată se prezintă cel mai ușuratic frate H (hidrogenul), după aceea O (oxygenul) apoi N (nitrogenul). Au început a se împinge, pânăce în urmă sosi și S (sulfurele), după aceea Ph (fosforul), și în fine, ca greu și Fe (ferul). Și până atunci eram cu toții în trupul căpitanului de poliție, dar fără a ști unul de celalalt. Acuma dăm unul de altul, și ne aliam, formând cea mai nemiloasă confederațiune de făcători de rele, noua combinație, ce medicii s'au obicinuit a o numi: ptomaină, sau veninul cadavrului.

— Și apoi când ați ieșit din trupul căpitanului de poliție?

— Atunci când cadavrul căpitanului zăcea pe masa de secțiune. L-a desfăcut un medic tânăr, ce se vede, nu aveà dexteritate recerută, căci la începutul secționării își și tăie mâna. Numai de abia și-a rănit mâna, noi în clipa aceea, am tulit-o cu toții prin poarta deschisă, în sângele tânărului medic. Ajunși în sânge am început a săvârși lucruri ne mai auzite. Rezultatul a fost vădit, căci medicul în urma ranei nebăgate în seamă: murì. Noi l-am omorît, veninul cadavrului: ptomaina.

Cărbunele apoi tăcu, cam obosit de cele spuse, ba poate și rușinat își plecà capul. Nici eu nu mai știam ce să zic. Se făcù liniște. Nu ținù mult, căci omulețul cărbune, din nou mi-a șoptit cu durere:

— Numai aceea mă mângăie, căci din mormântul sărmanului doctor după vr'o 30 de ani a crescut unul din cei mai frumoși tei, în coroana cărui fluerà duios mierla, iar cinteza își cântă melodia sa plăcută. Acest tei trăește și azi, și dacă se va veștezi, va crește din el o nouă vieată, vecinică, ce nici când nu va aveà capăt.

Jarul s'a trecut în cuptor, căsuța mi-o acoperì întunecul. Numai atâta am văzut că Cărbunele din Devonshire, grăbește între moleculele de oxigen și de acolo îmi strigă de adio:

«La revedere în vecinicie».

Ioan Bojor.

DĂRI DE SEAMĂ.

I. cav. de Pușcariu: *«Notițe despre întâmplările contemporane»* Sibiu, 1913.

Această carte postumă cuprinde însemnări și notițe despre întâmplări din viața Românilor ardeleni în a 2-a jumătate a secolului XIX. Autorul cărții a avut prilej să cunoască foarte de aproape aceste întâmplări, ca unul care a contribuit cu scrisul și cu activitatea sa pe teren administrativ-politic la multe din ele.

Literatura noastră istorică este destul de săracă în memorii și însemnări autobiografice. Tocmai de aceea va fi binevenită o astfel de scriere, rămasă dela un martor de frunte al trecutului apropiat.

Deși elementul personal și subiectiv, din care pornesc asemenea scrieri, face ca valoarea lor să fie adeseori foarte discutabilă din punct de vedere al adevărului istoric ele prezintă totuși un interes deosebit, dându-ne posibilitatea a pătrunde mai adânc în viața suiletească a celor dispăruți, înfățișându-ne scene intime pe cari zadarnic le-am căuta în acte oficioase ori în alte izvoare istorice, completând prin mulțimea și varietatea amănuntelor interesante în mod însemnat tabloul vieții din trecut, îmbogățind și izvorând astfel cunoștințele istorice. Dar astfel de însemnări autobiografice mai au și avantajul, că pot fi cetite de contemporani, cari au privit sub alt aspect cutare eveniment și-l pot prin urmare povesti în alt chip, rectificând eventuale greșeli, ce s'ar fi strecurat în notițele autobiografice. Lessing spunea, că «cineva nu poate scrie bine, decât istoria propriului său timp. Trăind încă autorii faptelor și în

orice caz mulți martori oculari, controlarea exactității se face dela sine și eventualele rectificări se produc mai ușor. Tocmai acest folos crește cu apropierea evenimentelor».

Dintre oamenii noștri mai de seamă puțini s'au gândit să-și scrie amintirile despre întâmplările contemporane și să le lase posterității gata de tipar în felul, cum a făcut I. Pușcariu, acest om treaz, muncitor neîntrecut, dispus de multeori spre ironie și sarcasm.

O parte din însemnările lui le-a publicat Prea Cuv. Sa, D. Arhimandrit Dr. Ilarion Pușcariu, fratele răposatului. Iar partea a II-a care promite a fi și mai interesantă prin faptul, că desvălește tainele politice de pasivitate a rămasă deocamdată nepublicată, dar e de dorit, ca și această parte să apară cât mai curând.

Notițele cavalerului Pușcariu sunt un amestec de memorii și însemnări autobiografice. După cum spune însuș autorul, n'a vrut să scrie o autobiografie în toată regula, pentrucă aceasta «poate avea o însemnătate istorică numai la bărbați mari, a căror viață e strâns legată cu istoria, pe care o completează faptele lor, iar biografia oamenilor mai mici se poate cu tot dreptul privi numai ca o însemnare cronică, ce poate avea numai un interes pentru cercul familiei».

Socotindu-se între acești «mai mici», autorul arată, că scopul notițelor sale nu e decât acela de a-și descoperi vederile individuale, ca un martor ocular sau ca unul care nu s'a putut subtrage dela contemplarea și dejudecarea faptelor istorice, ce s'au întâmplat în preajma sa. A crezut, că e de lipsă

a se ascultă și părerile «opozite» pentru că numai așa se poate descoperi adevărul deplin, lăsând în voia cetitorului să primească din aceste notițe numai ce crede, că are valoare reală».

Deoarece I. Pușcariu a luat parte activă la toate mișcărilor politice, bisericesti, sociale și culturale românești timp de peste o jumătate de secol, deoarece dânsul a fost adeseori în situațiuni înalte, cari îi dădeau posibilitatea să cunoască deaproape factorii cei mai importanți, oamenii și împrejurările, cari au conlucrat la desfășurarea întâmplărilor din timpul vieții sale, e ușor de înțeles că notițele sale istorice au în multe privințe o valoare reală, înfățișând întâmplările contemporane sub un aspect deosebit de acela, sub care ne-am obicinuit a le cunoaște și a le privi până acum, dând despre bărbații mai însemnați ai epocii sale

amănunte, cari fac cu puțință o apreciere mai multilaterală a personalităților lor și comunicând opiniile sale proprii, de o remarcabilă originalitate. De sine înțeles, că adevărul exprimat în aceste opinii «opozite» fiind adeseori discutabil, ca al oricărei opinii subiective, pentru o confirmare deplină are trebuință să fie controlat în chip serios și sprijinit cu argumente luate și din alte izvoare istorice ori construite după analogia și psihologia oamenilor și a evenimentelor.

Ceeace face, ca notițele cavalerului Pușcariu să fie cetite cu multă ușurință, este forma vioaie, în care ele sunt scrise, povestirea nepretențioasă, șagalică a multor intimități și predilecția de a caracteriza anume persoane și situațiuni prin câte o anecdotă potrivită.

I. Lupaș.

CRONICĂ.

ȘTIINȚE.

Popularizarea științelor. A fost odată o vreme când fiecare om își pregătea singur uneltele de cari avea nevoie. Fiecare își pregătea singur vestimintele, încălțămintele, locuința. Pe vremea aceea nu erau croitori, cari să poarte indice despre datorași, nu erau pantofari și nici urcări de chirie. În cursul vremii s'a schimbat lumea. Unul a început să facă numai pantofi, altul numai cărămizi, al treilea numai vestiminte. Iar astăzi avem și de aceia, cari fac casele numai cu creionul pe hârtie, ca să vie alții să o zidească, sau de aceia, cari toată vieța lor croiesc urechi la pantofi, și cos bumbi la haine ziua și noaptea. Iată un progres pe care l-a realizat lumea în decursul vremurilor ! Și fiindcă ciobotarul face mai

bine și mai ieftin încălțămintele de cum le-am face noi, nimeni nu se mai gândește să-și croiască și să-și repareze singur ghetele. Noi nici când nu vom putea singuri să ne facem uneltele de oțel, cuțite, arme, etc., cari le căpătăm ieftin, cu aceeași măiestrie cum le face o fabrică anume instalată. Ce am zice să vie cineva și să ne zică că omul de azi a regresat prin faptul, că nu-și pregătește singur armele, cum o făcea aceasta omul epocii de piatră ? L-am compătimii, l-am învrednicii de un zâmbet, și când ne-ar trebui un ciocan sau un revolver, ne-am duce la o prăvălie de fier. Dacă nu e meșteșugul meu, sau dacă nu mi-s date condițiile să pot pregăti eu singur de ce am trebuință, le cumpăr. Iar în prăvălii găsim tot ce ne lipsește.

De astădată se deschide prin această rubrică și la noi o prăvălie, în care să căpătăm cel puțin de ce avem mai mare nevoie, mărunțișurile pentru vieța intelectuală, pentru înțelegerea lumii de astăzi, de cari nu ne putem lipsi, întocmai precum nu ne putem despărți de uneltele cu cari lucrăm.

Asemănarea care o fac, ca toate asemănările schioapătă.

A fost o vreme și la noi, când fiecare făcea știință de toate categoriile; când fiecare își pregătea vestmintele sale proprii. A urmat apoi a doua epocă: Câte un învățat al vremii se specializă în anumite cercetări, făcea lucruri bune și dă și altora învățătură cum trebuie pusă pielea pe calapod. Astăzi însă, cel puțin științele pozitive, au progresat atât de mult încât toate descoperirile mari se fac în fabrică, în societăți, universități și laboratoare anume întocmite. Stând izolat nu poți produce aproape nimic. Lumea vorbește de miraculozitățile radiului, se pasionează de particularitățile acestei pietre-scântee, analizează influința ce o poate avea asupra organismului omenesc, încopciază teorii despre structura materiei și visează despre transformarea elementelor cu ajutorul radiului în acelaș timp în care și se spune că 1 gr. din această materie costă $\frac{1}{2}$ milion și dacă vrei să controlezi spusele altora, pune $\frac{1}{2}$ milion pe masă... O nouă descoperire, un gaz necunoscut cu proprietăți curioase, demne de exploatat îți rămâne în veci necunoscut. Iar despre un necunoscut nu poți spune mai mult decât auzi dela alții. Chiar probleme mici, comune, cari nu cer decât o lămurire și se crede că s'ar putea limpezi în apa oricărei bucătării, reclamă mai mult decât ce-și poate procura un singur om în țara noastră. Și cum noi nu avem instituții cari ar ajuta cercetările științifice, nici univer-

sități, nici laboratoare, nici societăți și nici măcar biblioteci speciale, ca oameni cinstiți, ce putem face altceva decât să importăm din alte locuri unde toate aceste instituții sunt pline de muncitori. Noi le aducem produsele lor pentru publicul dela noi și le deschidem o prăvălie în aceasta rubrică. În ea se găsește de toate de ce credem că e trebuință pentru publicul nostru. Veniți și le luați, le dăm mai ieftin decât oricine altul, marfă veritabilă, numai împachetarea e a noastră!

*

Piatră de var combustibilă. În Palestina partea superioară a râului Iordan se găsește un fel de piatră de var care aprinsă arde cu flacără. Fiind că se găsește în cantitate foarte mare și se poate ridica cu ușurință are deosebita importanță pentru ținutul superior al Iordanului. Conține afară de var încă multă materii organice, acid fosforic, pucioasă și nitrogen. Seamănă mult cu astfaltul și în caz de lipsă se poate întrebuința ca material de ars, cu toate că abia $\frac{1}{4}$ parte poate să ardă, iar restul e var nestâns. În timpul din urmă se întrebuințează la fabricarea cauciucului. Din macinarea ei se face și gunoiu artificial. În natură încă se macină de ploi și ger formând pământ arzător. În ținutul în care se găsește, pământurile sunt foarte roditoare, ceea ce este a se atribui acestor pietri de var.

*

Ce este radiul? Cuvântul «radiu» este tot mai des amintit. Nu trece săptămână în care să nu se poată ceti printre șirele ziarelor: Odată că s'a scumpit, altădată că e monopol în Statele-Unite, cu altă ocaziune că a vindecat rane canceroase, că s'au făcut cu ajutorul lui mașini căutate atâta vreme: mașini cari pornite odată să meargă fără încetare. și earăși altădată că se găsește în anumite izvoare etc.

Ca să răspundem scurt, spunem *că radiul e un fel de metal alb suriu, care are însușirea de a trimite din sine anumite raze invizibile*, cari raze pot fi prinse pe o placă fotografică, sau pot fi observate pe o hârtie pe care am pus un fel de sare verzuie, numită cianură de barium și platină. Metalul acesta e foarte scump, căci se găsește pe pământ în cantități mici și se poate câștiga cu mari greutăți.

În Ioachimsthal, în Boemia — nu e departe de Karlsbad — se găsește un fel de piatră întunecată, rășinoasă la înfățișare, numită Pechblendă. În această piatră a fost descoperit între împrejurări destul de interesante.

Se cercetă pe acea vreme să se aile rostul fosforescenței. Anumite pietri puse la soare și pe urmă duse la întunec, încep să lumineze, să fosforesceze. Efectul acesta de fosforescență a fost observat îndeosebi la metalele cari conțin Uraniu. S'au cercetat mineraiurile de Uraniu dela diferite mine și așa s'a analizat și pechblendă dela Ioachimsthal: Se puneă piatra în razele soarelui, se ducea apoi în întuneric, se lăsă să influințeze asupra unei plăci fotografice; placa se dezvoltă și în toată bună vremea s'a observat că mineraiurile de uraniu, puse influinței razelor solare, emit din sine, raze cari corăspund razelor Roentgen.

Eră în o zi de Februarie. Soarele eră ascuns sub nori grei de zăpadă. Înzadar a așteptat Becquerel cu pechblendă în mână să se ivească soarele. Plictisit a aruncat piatra de experimentare și a dezvoltat deodată cu celelalte plăci și placa din urmă la care pechblendă nu a fost luminată de razele soarelui. Și minune! Placa aceasta eră ca și celelalte de întunecată, ceea ce spuneă că razele ce le emite pechblendă nu sunt ale soarelui, ci sunt proprii ale pietrei. Acest fapt

a ațătat curiositatea savanților și tot mai mulți au încercat să reproducă experimentul lui Becquerel. S'a mai văzut apoi că Pechblendă dela Joachimsthal e de 4 ori mai puternică decât altele din alte locuri. Se presupuneă deci că și aceasta trebuie să aibă o cauză proprie. Minteă scrutătoare a omului nu și-a putut da pace în fața acestei curioșități, și soții Curie au început să cerceteze taina pechblendei dela Joachimsthal. Au îndepărtat, rând pe rând, toate materiile streine, cu multă muncă și osteneală, cu spese mari și desnădejdi că vor putea vre-odată pătrunde taina a cărei poartă închisă o vedeau înaintea ochilor. Iar când au văzut, cu ochii lor proprii, minunea, nu-și puteau da sama ce văd: O materie necunoscută, care cu dela sine putere trimiteă în toate părțile raze invizibile. L-au numit *radiu*. Au așteptat să-i scază puterea. Au așteptat o zi, o săptămână, o lună, și radiul trimiteă din sine raze cu aceeași putere, fără ca el să scază în o măsură a perceptibilă.

Razele acestea au unele proprietăți tot atât de curioase: trec prin lamele subțiri, de s'ar părea că nu le stă nimic în cale, întocmai ca și razele Roentgen trec prin hârtie, carne, lemn, etc fără ca să se oprească și cu toate că cu ochii liberi nu se pot vedea, placa fotografică le prinde. *Dacă punem lângă raze un magnet, razele se despărțesc în 3 mănunchiuri, cari toate au proprietăți diferite*. Fiind atrase de magnet trebuie să admitem să sunt materie, căci magnetul nu poate atrage decât materie.

La descoperirile acestea senzaționale s'a alarmat întreagă lumea savanților. Unde până aici mulți preoți de ai științelor, au primit fără interes scurtele notițe ce apăreau despre radiu prin reviste, după cunoașterea

proprietăților caracteristice radiului a început să fie centrul discuțiilor de tot felul. Aveam înaintea noastră un metal care trimite din sine raze materiale, fără ca să scază întru atâta încât să se poată măsura cât s'a micit. S'a măsurat și temperatura din apropierea radiului și cu mirare s'a constatat că împrejurimea are o temperatură mai înaltă. Dacă am putea avea un pumn de rادیu, ar produce atâta căldură încât 2000 ani nu ar trebui să încălzim odaia în care l-am pune, fiind căldura produsă de el suficientă.

Faptele acestea constatate de toți nu erau destul de clare, cereau oarecari lămuriri. Se începe un timp în care o ipoteză înlocuiește o altă ipoteză și care ne-a schimbat fundamental credința ce o aveam despre constituția materiei. Astăzi nu se mai crede, ca în trecut, că materia ar fi ceva neschimbat, ci se crede că e pusă încontinuu prefacerilor. Din o materie sau câteva materii primordiale s'a format în decursul vremurilor materiile pe cari le avem noi. Cele mai mici părțile ale substanțelor: *atomii*, cari mai înainte păreau a fi încremeniți, se crede astăzi că ar fi alcătuiți din particule și mai mici, din *electroni*, cari ar avea un fel de rotire în jurul unor centre. Fiecare atom ar fi un sistem planetar: la mijloc un centru, în jurul căruia ar roti electronii. În câte un atom, electronii s'ar rupe din cercul lor de revoluțiune, ar trece prin spațiu ca raze invizibile și ar bombardă obiectele ce le întâlnesc în cale. Acest din urmă e cazul și la rادیu. Electronii din atomul radiului, își desleagă cătușile cari i-ar sili să rămână în hora ce o dau în jurul centrului și apucă razna prin univers; fiind mici trec prin unele corpuri, ionizează aerul prin care trec (fac aerul bun conducător de electricitate). fac să fosforesceze anumite

suprafețe bombardate de ei, etc., iar atomul însuși se descompune, se transformă.

Experimentările din timpul din urmă sunt în domeniul fiziologiei, cu ajutorul radiului se vindecă rane canceroase, pentru cari cuțitul chirurgului nu mai are nici o putere, se fac experimentări pentru combaterea ofticei se analizează influința ce o exercită asupra creșterii plantelor și a animalelor. Plantele sub influința radiului se desvoltă mai repede. În America este chiar și un fel de îngrășămintă artificială radioactivă, despre care se zice că pe lângă că îmbunătățește pământul, omoară și germeii unor boale ale plantelor.

Cine știe ce ne mai ascunde viitorul! Un lucru atât de neînsemnat ca studiarea unui fenomen de fosforescență ne-a deschis noi orizonturi în știință. Ne vom trezi mâne, că vom fi în stare să transformăm plumbul sau ferul în aur. Până acum s'a constatat în mod neîndoios că din emanările radiului se alege un nou element: heliul, și cu ajutorul lui le-a reușit unor învățați să producă aramă. De ce am crede cu neputință să se producă, cu ajutorul radiului, și aur și să încheie chimia, prin acest capitol un vis al alchimistilor, cari din epuetele lor în credința că vor scoate aur, au scos știința substanțelor: chimia?

Întrebuințarea Aeroplanelor. Până acum aeroplanele erau puse exclusiv în serviciul militarismului și al sportului. Americanii, practici cum sunt, au văzut importanța aeroplanului și pentru comerț, pentru inspecționarea drumurilor de fier și pentru navigațiune. În un timp oarecare se vorbiă despre aeroplanele puse în serviciul poștei, dar până acum cu puțin succes. Acum vine știrea de peste Ocean, că o societate electrică ameri-

cană a angajat un aviator, ca să facă inspecțiunea sârmelor electrice trase între Oakland și Oroville. Până acum de câteva se rupeau sârmele, trebuia să plece câte o expediție întreagă să îndrepte ce eră stricat. Comunicația anevoioasă de-oparte, sistarea muncii de altă parte, cauză societății pagube enorme. Ca să îndrepte eventualele stricăciuni, aviatorul Forber va duce cu sine și câte un mechanic cu sârma și unelte necesare.

O altă întrebunțare tot atât de practică e contemplată de o societate navală anglo-norvegiană, care mijlocește comunicația între gurile râurilor lenisei și Ob. Comunicația între aceste locuri în mare parte a anului se face anevoios, fiindcă sloii de gheață împiedecă drumul corăbiilor. Ici-colo dacă se deschide drum printre sloi, dar de pe corabie nimeni nu vede cum se schimbă și unde se găta calea de apă. Expedițiile pentru explorarea terenului se făceau până acum în luntrițe; desul de greu, și de multe ori fără succes, căci până se întorcea luntrița, sloii de gheață deschideau în alt loc gurile de apă. În viitor 2—3 aviatori vor putea înlocui expedițiile de explorare și în caz de nevoie vor putea cere ajutor dela țarmuri.

Victor Stanciu.

*

Ectoparazitele și Evoluționismul. Animale. cari trăesc pe sau în corpul altor animale le numim parazite. Avem ecto- și eudoparazite. Ectoparazite sunt purecele, *Pediculus* (păduche) ș. a. Eudoparazite sunt fe-liuriiți viermi, ce trăesc în intestine ș. a. Ființele organice înrudite vor servi de locuință parazitelor înrudite. Insușirile pielii, părului și sângelui organismelor înrudite vor creia condițiuni de viață, dacă și nu asemenea, dar cel puțin prielnice pentru aceleași pa-

razite. Intors: animalele, pe sau în corpul cărora vom află aceleași parazite, vor fi de aproape înrudite. Și acum să vedeți lucru curios. Cele două specii de *Pediculus*, cari trăesc pe om afară de om nu se mai află decât pe corpul maimuțelor antropoide (*Șimpanzul*, *Gibonul*) și pe două specii de maimuțe americane (*Ateles*). Despre înrudirea omului cu *Ateles* până acum se știă puțin. Număroase cercetări științifice, făcute de savanții *Fahrenheit*, *H. Friedenthal* și alții, cearcă, tot mai mult, să înșire și pe aceste maimuțe în șirul rudeniilor apropiate ale omului. O dovadă sunt și afurisiții de *Pediculus*. Pe celelalte maimuțe trăiesc cu totul alte soiuri de parazite, care nu se află nici pe om, nici pe maimuțele antropoide (*Zool. Anzeiger* V. 41). *S. Opreanu.*

■

ȘCOLARE.

Profesorii universitari români din Bucovina în politică. Ziarele românești aduc știrea îmbucurătoare că dd. Sextil Pușcariu și Iancu Nistor profesori la universitatea din Cernăuți s'au hotărît să intre în vieța politică — durere foarte decăzută — a Românilor din Bucovina. Pasul acesta al celor doi profesori e o necesitate națională și ei îl vor face în numele culturii românești, — singura care e în stare să înăbușe anomaliile provocate de politicianii bucovineni, cari au făcut politică numai de dragul politiceii. D-nii Pușcariu și Nistor vor să adune în jurul lor și pe studenții români, pe cari să-i pună la lucru pentru scopurile politice ale Românilor din Bucovina, cari scopuri numai cu ajutorul culturii naționale se pot ajunge.

Dorim celor doi apostoli ai culturii românești din Bucovina un *ceas bun!*

Când va sosi și la noi timpul ca profesorii universitari români să se angajeze, în rând cu studenții, la luptă deschisă, pentru drepturile culturii noastre?

Ceva despre școalele noastre secundare. D. Dr. Iosif Popovici, docent la universitatea din Budapesta, atinge în articolele sale: «*Putem noi organiza o universitate*» («Românul», Nr. 1 și 10 a. c.) și unele chestiuni cari merită să fie relevate și discutate. Ni se pare că în cuvintele de mai jos ale dlui Popovici, e mult adevăr.

«În școala medie — zice d. P. — ne ucidem sufletul cu studii clasice, cari se mărginesc adesea la o traducere necunoscută într'o limbă tot atât de necunoscută, abunăoară din latinește-grecește în ungurește. În toată țara avem abia o singură școală reală și și aceasta are numai clasele inferioare. Liceele și gimnaziile au rămas tot după moda veche. În alte țări, unde creșterea se face pentru viață, iar nu pentru școală, gimnaziul a fost de mult adaptat trebuințelor naționale. Singură limba nu e de-ajuns ca să răspundă marilor trebuințe legate de viața unui popor. Școala trebuie să fie mântuire, iar nu otrăvă sufletească și otrava se poate da nu numai în cupă de aur, ci și în cantă de pământ ars».

Ar fi de dorit ca profesorii noștri să ia cuvântul în chestiunile atinse aici...

În legătură cu reforma învățământului secundar. Reuniunea pentru salubritatea publică din Ungaria a înaintat dlui ministru de culte un memoriu, prin care cere ca Igienei să i se dea, în noua lege pentru învățământul secundar, o atenție cu mult mai mare, decum i s'a dat până acum,

având să fie considerată în rând cu celelalte obiecte de științe naturale. Pentru catedra de igienă să fie angajați ca profesori ordinari, medici cari să propună igiena cel puțin în trei clase gimnaziale, după un program stabilit până în amănunte.

Cererea aceasta e în mare parte îndreptățită.

Școala comercială din Brașov va fi adăpostită în curând într'o clădire nouă, confortabilă. Pentru acoperire cheltuielilor împreună cu această clădire, la inițiativa «Solidarității» băncilor române, s'a pornit și o colecție, la care, până acum au contribuit mai multe bănci și mai mulți foști elevi ai școlii comerciale, cu sume frumușele.

Dela secția școlară. Subsecția profesorilor preparandiali a fost convocată la o ședință în chestia manualelor, la Blaj, pe ziua de 9/22 Februarie a. c.

Curs de împletit nuiel. La seminarul din Sibiiu s'a ținut în vacanța de Crăciun cu vre-o 15 elevi din secția pedagogică, un curs de împletit nuiel. Dacă începutul făcut în aceste condiții modeste se va continua, vom ajunge cu timpul ca toți învățătorii tineri să poată predă lucrul manual nu numai elevilor din școala primară, ci și adulților, cari în împrejurările noastre de viață, iarna n'au aproape nici un fel de ocupație. Lipsa de ocupație nu e numai un rău în sine, întrucât predispoze corpul spre lenevire și nu aduce nici un câștig la casa omului, ci e și izvorul altor rele mari și cumplite. În lipsa de ocupație, țaranul nostru se duce iarna la cărciumă, unde-și risipește și puțină agoniseală de peste vară, își mănâncă sănătatea sa și liniștea sa și a familiei, și ajunge istovit materialicește și sufletește.

Roagă-te și lucră — zice Scriptura, — și ne bucurăm că în Seminarul de aici prinde teren tot mai larg și principiul muncii fericitoare.

Limba românească în liceele din Bucovina. Acțiunea pentru naționalizarea învățământului secundar, începută și susținută de «Cercul profesorilor secundari români», începe a da tot mai multe roade. Iată ce ne comunică, în chestiunea aceasta, un tânăr și însuflețit profesor din Câmpulung:

«Tot am izbutit ca în Câmpulung cl. I și a II-a au fost schimbate acum în Ianuarie în curate românești și într'a III-a s'a introdus la limba elină limba de predare română, luându-se manualele din Brașov, traduse de P. Budiu. E mare lipsă de manuale și la noi».

Profesorul Rein la Sibiu. Compatrioții noștri Sași l-au invitat pe profesorul de pedagogie dela universitatea din Jena, W. Rein, să ție la vară un ciclu de conferințe aici în Sibiu. Prof. Rein a primit invitația și va veni aici probabil la sfârșitul lunii lui August.

Vestea aceasta trebuie să ne cauzeze și nouă o bucurie. Căci dl prof. Rein e unul dintre reprezentanții cei mai iluștri ai pedagogiei științifice de azi, și venind aici, îl putem asculta și noi îmbogățindu-ne cunoștințele pedagogice. De altfel prof. Rein are în Sibiu mai mulți elevi între Români decât între Sași.

Primul student care și-a dat doctoratul în filozofie și pedagogie la prof. Rein a fost un Român, regretatul Dr. P. Șpan, fost profesor la Seminarul din Sibiu. Dintre Românii dela noi și-au mai dat doctoratul la prof. Rein dnii Dr. I. Stroia și Dr. O. Ghibu, iar din țară alți vre-o trei inși. Afară de aceștia mulți alți profesori au

mai ascultat cursurile dlui prof. Rein, așa că venirea d-sale în mijlocul nostru va stârni o bucurie tot așa de mare ca și la compatrioții noștri sași.

Școală de mame. La Paris s'a înființat de curând o școală pentru mame, sub titlul «École des Mères». Programul școlii cuprinde: cursuri de igienă, de puericultură, de psihologie a copilului, de îngrijirea bolnavilor, de bucătărie, de bucătărie dietetică (pentru bolnavi), de croitul și întreținerea hainelor, și alte lucruri, pe cari trebuie să le știe o mamă bună.

La noi, se înțelege că astfel de instituții speciale nu se vor putea înființa încă multă vreme, dar și până atunci unele probleme amintite mai sus se pot rezolvi în cursurile complementare ale școalelor de fete și în școalele de menaj, a căror atenție trebuie îndreptată mai mult în astfel de direcții, decât spre «bucătărie de lux» și alte de acestea.

Chestiunea manualelor în școlile primare. Dl Lazăr Chirilă, învățător în Muncel (Munții Apuseni) și membru corespondent al secției școlare a Asociațiunii, scrie, într'o lucrare a sa, cefită în conferința învățătoarească ținută în Octomvrie 1913 în Sâlcia de sus, următoarele cuvinte, vrednice de remarcat:

«Tot aceea ce se experiază cu manualele din școlile secundare, normale și civile, se întâmplă și în școlile elementare. La tot pasul te poticnești de cărți de o mulțime de autori pentru aceeași categorie de școale. Anomaliei acesteia ar trebui să-i curmăm firul! Precum profesorii secundari, preparandiali și civili se străduesc a uniformiza manualele pentru categoria de școală pe cari le reprezintă, tot așa de bine și corpul didactic dela

școlile primare ar trebui să năzuiască a selecționă manualele școlare și a le generaliză pe cele mai bune, în toate școalele. Lucrarea aceasta sper că o va face tot «Asociațiunea» prin secțiă școlară din care fac parte și învățători. Atunci am puteă vorbi de o unitate în învățământ».

*

Literatură pedagogică. De vr'o trei ani încoace au început să apară la noi dări de seamă asupra literaturii pedagogice române din câte un an școlar. La 1911 a apărut o bogată și concisă dare de seamă, datorită dlui P. Dan, directorul școalei primare din Zernești, — la 1912 a apărut una de dl E. Stoica, directorul școalei primare din Gura-răului, iar în 1913 una de dl A. Boldor, directorul școalei primare din Codlea. Toate aceste dări de seamă, cari sunt contribuții serioase la literatura noastră pedagogică, sunt lucrări cari au fost cetite în conferențele învățătorilor gr.-or. români.

■

ACȚIUNEA COOPERATIVĂ.

Activitatea conferențiarului cooperativ. Acțiunea cooperativă incredințată noului conferențiar cooperativ al Asociațiunii, dlui Nicolae *Iancu*, a început a luă în lunile din urmă un avânt frumos S'au obținut rezultate mulțumitoare, înființându-se în urma unei propagande sistematice și pricepute în *9 comune românești bănci populare*. Înființarea de bănci sătești s'a făcut pretutindenea cu toată precauțiunea posibilă numai acolo, unde împrejurările locale au fost prielnice și bine pregătite, evitându-se înființări în comune, unde condițiile pentru o activitate binefăcătoare încă nu au fost date. S'au înființat, în timpul din urmă, cu ajutorul conferențiarului cooperativ bănci să-

tești în comunele: *Brâznic* (comitatul Hunedoarei) sub numele «*Plugul*» cu 54 membri, părtașii în valoare de 1300 cor.; în frunțașă comună *Dragomirești*, prima bancă populară în *Maramurăș* sub numele «*Creștinul*» cu 99 membri și 4950 cor. părtașii, în comuna *Petrova*, a doua bancă populară în *Maramurăș*, sub numele «*Petrovana*» cu 135 membri și 149 părtașii în valoare de 2980 cor. S'a făcut propagandă intensivă pentru cooperative în întreg comitatul *Maramurășului*.

Lămuriri și instrucții speciale cu privire la înființarea de cooperative s'a dat la vreo 60 de comune românești din diferite comitate. În luna Ianuarie anul curent s'a îndrumat, la dorința sătenilor, înființarea de bănci populare și alte cooperative în 31 comune din 18 comitate și s'a pregătit terenul pentru înființarea cooperativelor. Aceste comune sunt din comitatele: Sibiiu, Hunedoara, Făgăraș, Târnava mică, Târnava mare, Alba inferioară, Turda, Arieș, Murăș-Turda, Cojocna, Solnoc-Dobăca, Treiscaune, Brașov, Arad, Timiș, Torontal, Caraș-Severin, Sătmar, Bihor și *Maramurăș*.

O constatare tristă trebuie să înregistrăm aici cu privire la prea puținul interes și lipsa de atențiune a despărțămintelor Asociațiunii față de acțiunea cooperativă. La circulara trimisă de biroul central tuturor despărțămintelor Asociațiunii pentru sprijinirea acțiunii cooperative nici a 4-a parte dintre despărțăminte nu a aflat de bine a răspunde. Ba ce e mai mult și din cele ce au răspuns, unele au raportat, că în teritorul lor de activitate țărănimea nu are lipsă de organizații economice-culturale prin cooperative. Acest fapt s'a contrazis prin împrejurarea, că sătenii, cetind în gazetele românești circulara Asociațiunii, au cerut din zeci de comune, și chiar

de pe teritoriul respectivelor despărțăminte, cari raportase că nu este lipsă de cooperative, dela conferențiarul cooperativ îndrumări și ajutor urgent pentru înființarea tovărășiilor, destăinuid în scrisorile lor stările triste și insuportabile.

Iată o dovadă, cât de puțin conștientios tratează mulți din factorii noștri intelectuali, puși în fruntea despărțămintelor, problema cooperației, care la poporul nostru formează cu drept cuvânt o chestie de existență.

De tot *triste sunt stările popoului nostru din Maramurăș*. Fără îndoială că aceste stări s'au creat în urma nepăsării, ba chiar indolenței și lipsei de inițiative a multora dintre cei cari chemați sunt a se interesa pentru înaintarea popoului. Singura activitate rodnică se desvoaltă pe Valea Izei și a Vișăului de unicul despărțământ al Asociațiunii în acest comitat, de despărțământul Vișău-Iza sub conducerea mult zelosului și energicului luptător pe terenul cultural-economic, a directorului *Emil Bran*, paroh în Dragomirești. Cea mai mare parte a preoțimei din Maramurăș nu se interesează aproape de loc de înaintarea popoului. Satele românești sunt inundate de lifte jidovești. Găsim câte 800 de jidani în comune cu 2000 locuitori. Să iau 200% dela țaran pentru împrumuturi. Școale de stat în fiecare comună românească, ba chiar cu învățători jidani. Copiii știu saluta numai ungurește. Un singur comerciant român în Maramurăș. Dintre datele statistice culese de conferențiarul cooperativ în satele românești ale acestui comitat relevăm numai două, ca exemple: în 13 comune românești sunt plasați peste 300,000 cor. bani românești la institute ungurești ca pârtașii. În 5 comune românești cu aproximativ 14,000 locuitori sunt aproape 6000 jidani cari se îmbogățesc din munca țaranului român.

Aceste triste împrejurări reclamă de urgență o acțiune de salvare din partea întregului neam românesc și o deșteptare a preoțimei și intelectualilor din Maramurăș din somnul nepăsării.

ACTIVITATEA ASOCIAȚIUNII.

Cursurile Asociațiunii. De un an Biroul Asociațiunii încearcă să aranjeze — deocamdată aici în Sibiiu — cursuri sistematice, în cari se tratează subiecte ce se leagă organic între ele și prin urmare dau cunoștințe sistematice auditorului. Aceste cursuri de iarnă speră să le poată completă cu cursurile de vară ce se vor țineă tot aici în Sibiiu. În anul acesta conferințele cursurilor de iarnă sunt următoarele:

La 8 Februarie n. dela orele 5—6 $\frac{1}{2}$:

1. Dr. Ioan Lupas: Istoria universală în ultima jumătate a veacului al XIX-lea.

La 15 Februarie n. dela orele 5 - 6 $\frac{1}{2}$:

2. Dr. Ioan Ursu: Istoria României dela Unirea Principatelor până astăzi.

La 22 Februarie n. dela orele 5—6 $\frac{1}{2}$:

3. Ioan Agârbiceanu: Cultura ardeleană în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea.

La 1 Martie n. dela orele 5—6 $\frac{1}{2}$:

4. Dr. Silviu Dragomir: Istoria Românilor din Ungaria dela 1848 până în zilele noastre.

La 8 Martie n. dela orele 5—6 $\frac{1}{2}$:

5. Dr. Iancu Nistor: Istoria Românilor din Bucovina și Basarabia în veacul al XIX-lea.

La 15 Martie n. dela orele 6—7 $\frac{1}{2}$:

6. Oct. C. Tăslăuanu: Răsboiul din Balcani. Campania armatei române. Teritoriul cucerit (cu proiecțiuni de schiopticon).

La 22 Martie n. dela orele 6—7^{1/2}:

7. Dr. Alex. Bogdan: Literatura română dela «Junimea» până astăzi

La 29 Martie n. dela orele 6—7^{1/2}:

8. Dr. N. Drăganu: Filologia românească dela școala latinistă până astăzi.

La 5 Aprilie n. dela orele 7—8^{1/2}:

9. Al. Tzigara-Samurçau: Istoria artelor la Români în ultimii 50 de ani (cu proiecțiuni de schiopticon).

În Dumin. Floriilor dela orele 7—8^{1/2}:

10. Simion Mehedinți: Cultura românească în veacul al XIX-lea.

Prima conferință s'a ținut Duminică, în 8 Februarie n. a. c. Dl Dr. I. Lupaș, protopopul Săliștii, a arătat că în veacul al XIX-lea capitalismul și naționalismul sunt cei doi factori, cari au determinat faptele istoriei universale. Într'o expunere vioaie a zugrăvit politica de expansiune colonială a Angliei și conflictele de interese cu celelalte puteri. Apoi a stărut asupra unității naționale a Germaniei și Italiei și a terminat cu istoricul alianțelor pe cari le-au încheiat marile puteri ale Europei, relevând puternica influință a Germanismului asupra întregii Europe orientale.

Adresa Asociațiunii către Bănci.

Cauza principală că instituțiunea noastră culturală înaintează așa de greu spre realizarea scopurilor ce le urmărește e lipsa mijloacelor materiale. Asociațiunii i se impun lucrările cele mai grele și cele mai variate și lumea așteaptă să le săvârșească pe toate fără să-și dea pe deplin seama că propaganda culturală întinsă și intensivă, precum și celelalte lucrări reclamă sume însemnate de bani. Adunarea generală din anul trecut a recomandat comitetului central pentru sporirea mijloacelor sale materiale: 1). introducerea *cassetelor Asociațiunii*

în bisericile românești și 2) intervenția pe lângă băncile românești să cedeze în fiecare an o parte din cvota de binefacere pe seama Asociațiunii. Introducerea cassetelor n'a reușit, neînvoindu-se consistoarele noastre să permită așezarea lor în bisericile românești. Au mai rămas deci băncile. Biroul central le-a adresat acum în preajma adunărilor generale o cerere, din care reproducem următoarele:

«De câțiva ani încoace însoțirea noastră culturală se luptă cu greutatea foarte mari de ordin material, care o împiedecă în desvoltarea unei activități mai intensive, și în ultimii trei ani bilanțul ei financiar s'a încheiat cu deficite în adevăr îngrijitoare.

«În vederea acestor grele împrejurări, în care se află de prezent însoțirea noastră, adunarea generală a ei, ținută în Orăștie în zilele de 14 și 15 Septemvrie n. 1913, a hotărât, să apeleze prin Comitetul «Asociațiunii» la simțul de jertfă al băncilor noastre, singura organizare temeinică economică de care dispune de prezent poporul nostru, rugându-le, să *binevoiască a destină de aici înainte în fiecare an o parte din cvota de binefacere pe seama „Asociațiunii”*».

«Bine știm, că apeluri de asemenea natură la dărnicia băncilor noastre se fac și din alte părți, totodată ne dăm seamă pe deplin, că necesitățile locale, mai cu seamă în împrejurările grele de acum, reclamă neconținut ajutorul acestor bănci; cu toate acestea având în vedere deoparte strămtarea materială, în care se află «Asociațiunea», iară de altă parte însemnătatea lucrărilor inițiate de ea și caracterul obștesc al organismului ei, ne luăm îndrăsneală a ne îndreptă cu toată încrederea la simțul de jertfă al Onor. Direcțiuni și a o rugă să nu dea uitării nici însoțirea noastră, ci să

binevoiască a propune adunării generale proxime a institutului pe care-l conduce, ca o parte din cvota de binefacere să se destineze an de an pe seama „Asociațiunii“.

Până acum au răspuns numai băncile: „Cetatea“ din Cohalm, trimitând 30 Cor. și «Avrigeana» din Avrig 40 Cor.

Nădăjduim că băncile noastre vor face tot posibilul să dea Asociațiunii sprijinul material cuvenit, căci propaganda culturală ce o face Asociațiunea e și în folosul lor.

Anul trecut le-am rugat să binevoiască a se înscrie ca membri fondatori sau pe viață la Asociațiune. În raportul general din anul trecut am înșirat băncile cari ne-au ascultat rugămintea. În anul acesta vom pomeni din nou de ele, făcând și lista băncilor cari nu sunt membre la Asociațiune».

Acțiunea băncilor ungurești din Budapesta, cari au început o propagandă pentru întrebuițarea unei părți a venitului curat pentru scopuri culturale, poate servi băncilor românești ca un advertisement foarte serios. Lupta culturală nu se poate susține fără mijloace materiale. Iar cel ce nu știe jertfi pentru cultura lui e inferior și rămâne învins.

Rugăm deci și la acest loc băncile românești să împlinească rugămintea Asociațiunii, trimitând chiar și sume mai mici din cvotele de binefacere și înscriindu-se membre fundatoare sau pe viață la Asociațiune.

*

Membrii Asociațiunii. E regretabil și dureros din cale-afară că trebuie să stăruim meru asupra datorinței ce-o are fiecare cărturar român de a se înscrie membru la Asociațiune. Faptul că o mare parte dintre cărturari nu se înscriu membri la Asociațiune înseamnă că nu-și dau seama de importanța acestei instituțiuni, pe

care înțelegerea și vrerea noastră a tuturor poate să o facă tot mai mare și tot mai puternică. Și mai înseamnă ceva: acest fapt trist e barometrul conștiinței și gradului nostru de cultură. Și, cinstiți cetitori, poporul care nu-și înțelege aspirațiunile culturale și nu-și sprijinește așezămintele naționale, e un popor inconștient, ce fatal trebuie să cadă în luptă.

Cea mai dureroasă datorință a celor dela conducerea Asociațiunii au fost întotdeauna îndemnurile către cărturari de a se înscrie și de a înscrie membri la instituțiunea noastră. Mulți s'au înscris, dar n'au plătit taxele, așa că a trebuit să constatăm fenomenul și mai trist, că o parte din cărturari caută să păgubească Asociațiunea. Li s'a trimis regulat revista «Transilvania», iar când trebuia să incassăm taxele, mulți nu le-au achitat. Nu e asta cea mai răspăcată dovadă a lipsei de conștiință și cultură ?

Ca în viitor să reușim a introduce o ordine în incassarea taxelor și ca să ferim instituția noastră de pagube, am trimis tuturor direcțiunilor de despărțăminte obligațiuni, prin cari membrii activi ce se înscriu se obligă să plătească taxele în primul cvartal al fiecărui an și cel puțin timp de cinci ani. Numai având aceste obligațiuni vom putea purta o evidență a membrilor Asociațiunii. Rugăm deci pe toți membri activi (cari plătesc taxa de 10 Cor. anual) să semneze câte o obligațiune. Celor ce nu vor semna, obligațiuni și nu vor plăti taxele la începutul fiecărui an, în viitor nu li se va mai trimite revista «Transilvania». Pe cei ce au plătit taxele și nu primesc revista, îi rugăm să avizeze biroul Asociațiunii prin'o cartă postală.

*

Biblioteca populară a Asociațiunii. În legătură cu tristele constatări de mai sus, trebuie să mai amintim

că în anul acesta s'au înscris până acum abia o mie și cincisute de membri ajutători. Prin urmare și publicația chemată să răspândească dragostea de învățătură în masele largi ale poporului e amenințată să dispară. În anul prim de existență «Biblioteca populară a Asociațiunii» a avut 11 mii de abonați, în anul al 2-lea 12 mii, iar în al 3-lea 8 mii. Anul acesta cărturarii dela sate, chemați să înscrie membri ajutători, se pare că au renunțat să mai îndemne pe țărani să se înscrie membrii la Asociațiune. Scăderea prea isbitoare a membrilor ajutători nu o putem atribui numai situației economice rele și crizei financiare a anului trecut. De sigur sunt și alte cauze mai regretabile.

Rugăm încăodată cărturărimea dela sate să mântuiască «Biblioteca populară a Asociațiunii».

Primul număr din acest an, «*Povestea unei coroane de oțel*», de George Coșbuc, a apărut în 12 mii de exemplare și așteaptă listele de membri, ca să fie expediată.

Agenturile. De curând biroul central a cerut dela directorii de despărțăminte lista tuturor agenturilor. Ni-au răspuns aproape toți. Dar unii ni-au comunicat agenturi, cari n'au nici numărul minimal de membri cerut de statutele Asociațiunii. Acestora trebuie să le trimitem gratuit, conform regulamentelor noastre, *Biblioteca populară* și *Transilvania* plus cărți ca să înființeze biblioteci populare sau să le augmenteze pe cele existente. Facă oricine socoteala jertfele ce s'așteaptă dela Asociațiune.

Rugăm deci pe domnii directori ai despărțămintelor să stăruie ca fiecare agentură să aibă cel puțin minimum de membri cerut de statute, altfel, spre marea noastră părere de rău, nu le vom putea trimite publicațiunile mai sus pomenite.

Agenturi noi s'au înființat: în Greovași (desp. Oravița), în Cuteiuș și Nireș (desp. Almaș), în Ecica (desp. Becicherec), în Sârmaș (desp. Giurgeu), în Sâmbateni (comit. Arad), și în Arpașul de jos (desp. Viștea).

Premiul Murășan.

Nr. 355/1914.

CONCURS.

În conformitate cu dispozițiile pentru administrarea fondurilor și fundațiilor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» se publică concurs pentru «*premiul Andreiu Murășan*» de 300 cor. pe anul 1913.

La concurs se admit cărți de literatură frumoasă și colecții de literatură populară al căror autor este Român născut în Ungaria și care trăește în Ungaria și care și-a publicat lucrarea în cursul anului 1913.

Concurenții vor avea să înainteze până la 1 Aprilie st. n. 1914 biroului Asociațiunii în Sibiiu (Str. Șaguna Nr. 6) cinci exemplare din lucrările lor. Premiarea autorului se va face în ședința festivă a secțiilor științifice-literare ce se va țineă cu ocazia adunării generale din 1914.

Sibiiu, 1 Februarie 1914.

Andreiu Bârseanu m. p.,
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.